

แนวคิดเรื่องพรหมจรรย์ในพระไตรปิฎก

แนวคิดเรื่องพรหมจรรย์ในพระไตรปิฎกนั้น มีเป้าหมายหลัก อยู่ที่การสร้างวสันตผลให้แก่วิถีการดำเนินชีวิตเพื่อความดับทุกข์ ด้วยเหตุว่า แนวคิดทางพุทธศาสนาเถรวาทเน้นเรื่องการประพฤติปฏิบัติตน มิใช่การอ่อนวอน ดังนั้น ศาสนธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าจึงมุ่งผลในทางปฏิบัติ ด้วยการละชั่ว ประพฤติดี ปฏิบัติชอบ และทำใจของตนให้สะอาดหมดจดจากเครื่องเศร้าหมองใจเป็นสำคัญ แต่เนื่องจากมนุษย์มีความสามารถไม่เท่ากัน การที่จะประพฤติพรหมจรรย์ คือการประพฤติอันประเสริฐ เพื่อความหมดจดจากกิเลส ถึงความเป็นผู้บริสุทธิ์ตามหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนานั้น มิใช่จะสามารถถึงความดับทุกข์ได้ทุกคน เพราะฉะนั้น ความหมายของพรหมจรรย์ ที่ปรากฏอยู่ในสูตรต่าง ๆ ในพระไตรปิฎก จึงหมายถึงทานบารมี ศีลบารมี ทั้งนี้เพื่อความเหมาะสมกับสถานภาพและความเป็นอยู่ของผู้ประพฤติพรหมจรรย์ ด้วยเหตุดังกล่าวจึงทำให้คำว่า “พรหมจรรย์” มีความหมายแตกต่างกันออกไปตามฐานะ และโอกาสที่พระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมแก่เหล่าเวไนยสัตว์นั้น ๆ แต่เมื่อกล่าวโดยสรุปลงแล้ว พรหมจรรย์ ก็คือการพัฒนาคุณภาพชีวิต จิตใจ ปัญญา หรือวิถีการดำเนินชีวิตอันประเสริฐเพื่อความดับทุกข์ ซึ่งแบ่งออกเป็น ๓ ชั้น^๑ คือ

๑. พรหมจรรย์ขั้นต่ำ หรือระดับพื้นฐาน (อริศีลสิกขา) คือการฝึกอบรมความประพฤติภายนอกกาย วาจา หรือการรักษากาย วาจา ให้เรียบร้อย

๒. พรหมจรรย์ขั้นกลาง หรือระดับกลาง (อริจิตตสิกขา) เป็นระดับพัฒนาจิตใจให้ตั้งมั่นเป็นสมาธิอันพื้นฐานของปัญญา

๓. พรหมจรรย์ขั้นสูงสุด หรือระดับสูง (อริปัญญาสิกขา) ได้แก่ อริยมรรค หรือทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา หรือมัชฌิมาปฏิปทา อันที่จริงแล้วอริยมรรคเป็นพรหมจรรย์ทุกระดับที่ทำให้ผู้ปฏิบัติตามแนวทางนี้ได้บรรลุมรรคผล ถึงความหมดจด หลุดพ้นจากกิเลสและทุกข์ทั้งปวง

^๑ ชู.ชา. ๒๗/๑๑๘๖/๒๔๙

ความหมายของพรหมจรรย์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ตามที่กล่าวมาในบทที่ ๓ นั้น สามารถจัดลงในพรหมจรรย์ ๓ ระดับได้ดังนี้ คือ ทาน เวทย์วักจาจะ เบญจศีล สทวารสันโดษ อุโบสถศีล เมถุนวิรัต จัดเป็นพรหมจรรย์ขั้นพื้นฐาน อปมัญญา จัดเป็นพรหมจรรย์ชั้นกลาง อริยมรรคเป็นพรหมจรรย์ชั้นสูงสุด ส่วนศาสนา หรือศาสนธรรม จัดเป็นพรหมจรรย์ทุกชั้น เพราะพรหมจรรย์ทั้ง ๙ ประการข้างต้นนั้น เป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าเกี่ยวกับการพัฒนาตนเองของเวไนยสัตว์

ในบทที่ ๔ นี้ จะได้พิจารณาถึงแนวคิดเกี่ยวกับพรหมจรรย์ทั้ง ๓ ระดับ พร้อมอิทธิพลความเชื่อเรื่องการประทุติพรหมจรรย์ ที่สุดของพรหมจรรย์ ผลของพรหมจรรย์ และผู้ประทุติพรหมจรรย์ที่เรียกว่า พรหมจารี ไปตามลำดับ

พรหมจรรย์ขั้นพื้นฐาน

พรหมจรรย์ขั้นพื้นฐาน คือพรหมจรรย์ขั้นต้น เป็นขั้นการฝึกหัดอบรมความประพฤติภายนอกทางกาย วาจา อันเป็นพื้นฐานของจิตใจ โดยมีจุดประสงค์เพื่อจะกำจัดกิเลสอย่างหยาบ ซึ่งจะได้พิจารณาพรหมจรรย์ขั้นพื้นฐานไปตามลำดับ

พรหมจรรย์คือทาน

แนวคิดเรื่องพรหมจรรย์ หมายถึงทานนั้น สามารถสรุปประเด็นสำคัญ ๆ ได้เป็น ๒ ประเด็น คือ

ประเด็นแรก ทาน การให้ เป็นหลักการสงเคราะห์ผู้อื่น เพื่อยึดเหนี่ยวน้ำใจซึ่งกันและกัน แสดงให้เห็นถึงความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ซึ่งกันและกันของบุคคลที่อยู่ร่วมกันในสังคม ถือว่าเป็นพื้นฐานความดีของมนุษย์ในการจรจรโลงสันติสุข

ประเด็นที่สอง การให้ทานก็เพื่อกำจัดกิเลสอย่างหยาบ คือ ความโลภ ความเห็นแก่ตัว เพราะทานการให้ นั้นเป็นข้าศึกกับ มัจฉริยะ ซึ่งแปลว่าความตระหนี่ และทานยังนับได้ว่าเป็นสิ่งพอกพูนคุณความดีต่าง ๆ มีเมตตา มีกรุณา เป็นต้น ด้วยวิธีใช้การกระทำ

ภายนอกที่หยาบกว่าเป็นเครื่องขัดเกลาจิตใจอันเป็นส่วนภายในให้ประณีตยิ่งขึ้น

แนวคิดพรหมจรรย์ หมายถึง ทาน ปราภฏในพระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาดก^๕ กล่าวคือ เมื่อพญานาคราชถูกวิธูรบัณฑิตตามถึงเหตุที่ทำให้เกิดในนาคพิภพว่า ท่านสร้างกรรมอะไร จึงมาเกิดในที่นี้ เขาตอบว่า การบริจาคทานที่ตนเคยประพฤตินั้นเป็นกิจวัตร เมื่อครั้งยังเป็นมนุษย์นั้นเป็นพรหมจรรย์ (ความประพฤติอันประเสริฐ) ของข้าพเจ้า

จากข้อความท่อนนี้สามารถพิจารณาแนวคิดของพญานาคราชได้ว่า สถานภาพ และระดับชีวิต เมื่อครั้งเขาเกิดเป็นมนุษย์นั้น การให้ทานที่เขาประพฤตินั้นเป็นกิจวัตรนั้น นับว่าเป็นพรหมจรรย์ คือความประพฤติอันประเสริฐ เพราะเหตุว่า พฤติกรรมดังกล่าวถือว่าเป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิต จิตใจ ให้เหมาะสมกับสภาพความเป็นอยู่ของเขา

มองในแง่แนวคิดทางพุทธศาสนาแล้ว ทาน ได้ชื่อว่าพรหมจรรย์ เพราะว่าการให้ เป็นพื้นฐานแห่งการดำเนินชีวิตอันประเสริฐที่แสดงให้เห็นถึงความมีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ซึ่งกันและกันของบุคคลที่อยู่ร่วมกันในสังคม แสดงให้เห็นถึงความมีใจโอบอ้อมอารี ในเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน ถือว่าเป็นพื้นฐานแห่งความดีในการจรรโลงสันติสุข ประกอบกับทานการให้ นั้น สามารถขจัดความตระหนี่ ความโลภ ความเห็นแก่ตัว นับว่าเป็นความประพฤติอันประเสริฐ เพื่อกำจัดกิเลสอย่างหยาบ

ผู้วิจัยเห็นว่า ทาน การให้ ได้ชื่อว่า พรหมจรรย์ นั้น เพราะเหตุว่า ตามปกติมนุษย์ปุถุชนทั่วไป เมื่อจะคิดอะไร ย่อมคิดเพื่อสนองตัณหา (ความอยาก) ของตน ถ้าไม่คิดตามแนวทิวฐิ (ความเห็น) ที่ถูกตัณหาอาศัยอวิชชา (ความไม่รู้) แต่งไว้ก่อนแล้ว ก็จะไปตามอำนาจของตัณหาที่เกิดขึ้นในขณะนั้น ความคิดนั้นอาจกล่าวได้ว่า เป็นบริการของจิตที่รับใช้ตัณหา ซึ่งมีทั้งด้านบวกและด้านลบ ความคิดด้านบวกจะออกมาในลักษณะคิดเอา คิดปรนเปรอบำเรอตน (กามสังกัปปิ)^{*} ด้านลบจะออกมาในลักษณะคิดในแง่ร้าย

^๕ ชุ. ชา. ๒๘/๑๐๑๑/๓๕๓.

* กามสังกัปปิ หรือ กามวิตก คือความดำริที่เกี่ยวข้องกับกาม ความนึกคิดในทางที่แสวงหา หรือหมกมุ่นพัวพันติดข้องอยู่ในสนองความต้องการทางประสาททั้ง ๕ เป็นความนึกคิดในฝ่ายราคะ หรือโลภะ

เป็นปฏิบัติ ไม่พอใจ กระทบทระทั้ง เกสียดซัง (พยาบาทสังกัปป์)* และคิดรุกราน ทำลาย (วิหิงสาสังกัปป์)** ความคิดดังกล่าวเป็นมิจจาสังกัปปะ ส่วนความคิดที่มีลักษณะตรงกันข้ามกับความคิดดังกล่าวข้างต้น ซึ่งเป็นความคิดที่ขัดกับต้นหาของมนุษย์ปุถุชนก็คือคิดสละ มีเมตตา มีกรุณา เมื่อกล่าวให้สัมพันธ์กับองค์มรรคแล้ว ความคิดดังกล่าว จัดเป็นสัมมาสังกัปปะ ซึ่งมีพื้นฐานมาจากสัมมาทิฐิที่เห็นว่า การให้นั้นเป็นการดี มีผลมาก มีอานิสงส์มาก ความคิดเสียสละถึงจะเป็นความดำริชอบที่อยู่ภายในก็จริง แต่ก็มีความสัมพันธ์กับอริยมรรคหมวดศีล (สัมมาวาจา สัมมาภังคะ สัมมาอาชีวะ) โดยตรง การให้ซึ่งเป็นพฤติกรรมที่แสดงออกมาภายนอก ก็คือสัมมาภังคะนั่นเอง และการให้นั้นถือว่าการปฏิบัติตรงกันข้ามกับความโลภ ความเห็นแก่ตัว กลับกลายเป็นคนโอบอ้อมอารี มีน้ำใจ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ซึ่งเป็นลักษณะของคนที่เจริญก้าวหน้าในชีวิต การให้นั้นนับว่าได้ดำเนินตามอริยมรรคหมวดศีล เพราะฉะนั้น การให้ทานจึงได้ชื่อว่า พรหมจรรย์ หรือการดำเนินชีวิตอันประเสริฐ เป็นพื้นฐานแห่งการดำรงชีวิตที่มีผลเอื้ออำนวยประโยชน์ให้แก่กันและกันของคนที่อยู่ร่วมในสังคม

ข้อที่น่าสังเกต คำว่า ทาน การให้ ในพระไตรปิฎกหมายถึงการให้สิ่งที่ควรให้ โดยเฉพาะในอุปทาน^๓ เน้นการให้แก่ผู้ที่จำเป็น ส่วนในพุทธวงศ์ ลักษณะการให้มาจากความคิดเป็นแบบอุดมคติ คือเป็นการให้สิ่งที่ตนมีทั้งหมด โดยไม่จำกัด เป็นการละความ

* พยาบาทสังกัปป์ หรือ พยาบาทวิตก คือความดำริที่ประกอบด้วยความเคียดแค้นชิงชัง ขัดเคียด ไม่พอใจ คิดเห็นแห่งมองในแง่ร้ายต่าง ๆ มองคนอื่นเป็นศัตรูผู้มากระทบทระทั้ง เห็นสิ่งทั้งหลายเป็นไปทางขัดอกขัดใจ เป็นความนึกคิดฝ่ายโทสะตรงข้ามกับเมตตา

** วิหิงสาสังกัปป์ หรือ วิหิงสาวิตก คือความดำริในทางที่จะเบียดเบียน ทำร้าย ตัดรอน และทำลาย อยากไปกระทบทระทั้งรุกรานผู้อื่น อยากทำให้เขาประสบความทุกข์ ความเดือดร้อน เป็นความนึกคิดในฝ่ายโทสะตรงข้ามกับกรุณา

^๓ ชุ.อป. ๓๒/๑ - ๔๑๒/๑ - ๕๗๔; ชุ.อป. ๓๓/๑ - ๑๘๐/๑ - ๔๐๒

^{*} ชุ.พุทธ. ๓๓/๑ - ๒๘/๔๐๓ - ๕๔๙

ยึดถือในทรัพย์สินสมบัติทั้งหมด ไม่มีความอาลัยโยติในของเหล่านั้น จากนั้นก็จะออกบวช

การให้ทานนี้ ในส่วนอามิสทาน แม้จะให้สิ่งต่าง ๆ อันเป็นประโยชน์สุขทางโลก แต่เป็นสัญญาณลักษณะของการให้ประโยชน์สุขทางธรรม

พรหมจรรย์คือเวทย์ว่าจจะ

แนวคิดพรหมจรรย์ หมายถึง เวทย์ว่าจจะ หรือความประพฤติขวนขวายทางกาย ก็คือการให้การสนับสนุน การให้ความช่วยเหลือให้ผู้อื่นได้ทำความดี ตลอดจนการเปิดโอกาสให้ผู้อื่นได้สร้างความคิด

พรหมจรรย์ หมายถึง เวทย์ว่าจจะ หรือความประพฤติขวนขวายทางกาย ตามที่ปรากฏในขุททกนิกาย เปตวัตถุ* เป็นคำกล่าวของรุกเทวดาที่ถูกอังกูรพาดนิชตามถึงอำนาจแห่งผลบุญที่ทำให้ฝ่ามือมีนิ้วทั้ง ๕ นิ้วสามารถเนรมิตอาหารมีรสอร่อยเพียงอาการผายฝ่ามือออกมาเท่านั้น รุกเทวดาจึงตอบถึงความขวนขวาย (เวทย์ว่าจจะ) ที่ตนเคยทำไว้ในภพก่อนว่า เพียงการผายมือเชื้อเชิญ และชี้บอกหนทางให้แก่ผู้มาเพื่อขอรับทาน ที่บ้านอภัยหเศรษฐีเท่านั้น การกระทำดังกล่าวเป็นการกระทำด้วยกุศลจิตอันผ่องใส ประกอบด้วยมรรฐสวาจา พร้อมกับเหยียดมือชี้บอกหนทางและสถานที่ ทำอยู่อย่างนี้เป็นอาจินันนั้นแหละเป็นพรหมจรรย์ คือความประพฤติอันประเสริฐ

จากข้อความข้างต้นนี้สามารถมองเห็นแนวคิดของรุกเทวดาตนนั้นว่า สภาพความเป็นอยู่ของเขาเมื่อครั้งเป็นมนุษย์นั้น มีความเป็นอยู่อย่างขัดสน การจะประพฤติพรหมจรรย์อย่างอื่นมีการให้ทานเป็นต้นคงทำไม่ได้ ทำได้อย่างดีก็เพียงการชี้บอกหนทางให้แก่ผู้อื่นกันนับว่าเป็นการประพฤติพรหมจรรย์ที่เหมาะสมสำหรับฐานะอย่างเขา

มองในแง่ทัศนะของพุทธศาสนา เวทย์ว่าจจะ ถือว่าเป็นการให้การสนับสนุนแก่ผู้อื่นหรือการให้กำลังใจแก่ผู้ที่สร้างคุณงามความดี ผู้มีเวทย์ว่าจจะเองจะทำการขวนขวายทาง

* ขุ. เปต. ๒๖/๑๐๖/๑๙๐.

ภายใต้ต้องอาศัยเจตนาที่เป็นบุญเป็นกุศลเป็นหลัก ดังนั้น เว่ยยาวัจจะจึงได้ชื่อว่าพรหมจรรย์ คือความประพฤติอันประเสริฐ

อาจกล่าวได้ว่า แนวคิดพรหมจรรย์ หมายถึง เว่ยยาวัจจะ คือความประพฤติ ขวนขวายทางกาย หรือการให้ความช่วยเหลือ การสนับสนุนในการทำความดีของผู้อื่น จะเกิดขึ้นได้นั้นต้องอาศัยเจตนาที่ดี หรือเจตนาอันเป็นกุศล ที่เรียกว่า มีกุศลเจตนาเป็นที่ตั้ง ในพระพุทธศาสนา ถือว่าเจตนา เป็นเจตสิกที่เกิดกับจิตทุกดวงอันเป็นตัวนำในการคิดปรุงแต่ง เป็นตัวการในการทำกรรม หรือกล่าวได้ว่าเป็นกรรม ดังพระพุทธพจน์ว่า “เจตนาหิ ภิกขเว กัมมัม วทามิ” (แปลว่า ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวเจตนาว่าเป็นกรรม) กล่าวคือ ถ้าหากบุคคลมีเจตนาดี หรือความตั้งใจที่ดี ก็เป็นนำชักนำให้บุคคลกระทำความดี เมื่อทำความดี ผลที่ได้รับก็ดีตามไปด้วย ในทางตรงกันข้าม ถ้าหากมีเจตนาไม่ดี การกระทำก็ไม่ดี ผลที่ได้รับก็พลอยไม่ดีไปด้วย

ข้อที่น่าสังเกต ศัพท์ว่า พรหมจรรย์ ในอังกูรเปตวัตถุนี้ น่าจะมีความหมายตรงกับ ศัพท์ว่า “ปตฺตานุโมทนาเมย” แปลว่า บุญสำเร็จด้วยการอนุโมทนาส่วนบุญ กล่าวคือ เมื่อเห็นคนอื่นทำบุญ หรือทำความดีก็แสดงความชื่นชม แสดงความยินดีด้วย ถือว่าเป็นการสนับสนุน หรือให้กำลังใจแก่เขาให้ทำความดียิ่ง ๆ ขึ้นไป การกระทำดังกล่าวเกิดมาจากเจตนาที่ดี จึงส่งผลให้กระทำความดีด้วยกาย วาจา ใจ

พรหมจรรย์คือเบญจศีล

แนวคิดพรหมจรรย์ หมายถึง เบญจศีล หรือศีล ๕ คือการตั้งกฎเกณฑ์อย่างต่ำแห่งความประพฤติปฏิบัติธรรมอันเป็นพื้นฐานแห่งการพัฒนาคุณภาพชีวิต เพื่อปิดกั้นโอกาสในการทำความชั่ว เพิ่มพูนโอกาสในการทำความดีให้สูงยิ่ง ๆ ขึ้นไป

^๖ อัง.จก.ก. ๒๒/๓๓๔/๔๖๔; อภิ.ก. ๓๗/๑๒๔๑/๔๒๒.

คำว่า พรหมจรรย์ หมายถึง เบญจศีล หรือศีล ๕ ปรากฏในพระวินัยปิฎก จุลวรรค^๑ เป็นพระดำรัสของพระพุทธเจ้าที่ตรัสกับภิกษุผู้เป็นศิษย์ของพระจฬพคคีย์ ผู้ไม่มีความเคารพยำเกรงในพระสารีบุตร พระพุทธองค์ได้ตรัสถึงเรื่องสัตว์ ๓ ตัว คือ นกกระทาลิง และช้าง ผู้ซึ่งอาศัยอยู่ที่ต้นไทรต้นเดียวกัน ถ้ามถึงอายุของกันและกัน เมื่อทราบความจริงแล้วสัตว์ทั้ง ๓ มีความเคารพยำเกรงกัน เพราะได้สมათานศีล ๕ เป็นวัตร ตายแล้วไปเกิดในสวรรค์

จากข้อความในพระวินัยปิฎกนี้ จะเห็นได้ว่า การที่สัตว์ทั้ง ๓ ตัว มีความเคารพยำเกรงกัน มีความสามัคคีกัน เพราะอาศัยศีล ๕ โดยเฉพาะข้อ ๔ เว้นจากการพูดเท็จ แสดงให้เห็นถึงความมีศีลจะ มีความจริงใจต่อกัน ของสัตว์ทั้งสามเป็นพื้นฐานแห่งความประพฤติ ถ้าหากสัตว์ทั้งสามไม่รักษาศีล ๕ แล้ว ความเคารพยำเกรงซึ่งกันและกันก็จะขาดลงทันที ถ้าหากพิจารณาถึงสถานะของสัตว์ทั้งสามแล้ว การสมათานรักษาศีล ๕ นับว่าความประพฤติอันประเสริฐเหมาะสมกับสภาพความเป็นอยู่ของพวกเขา ดังนั้นศีล ๕ จึงมีความหมายเท่ากับพรหมจรรย์ หรือการประพฤติอันประเสริฐของพวกเขา

ศีล ๕ ได้ชื่อว่า “พรหมจรรย์” เพราะเหตุว่า ศีล ๕ นั้น เป็นพื้นฐาน หรือเกณฑ์มาตรฐานอย่างต่ำที่สุดแห่งการประพฤติปฏิบัติธรรมตามคำสั่งสอนของพระสัมมาพุทธเจ้า เพื่อเป็นเครื่องขัดเกลากิเลสให้เบาบางลง อันเป็นขั้นต้นของการพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนให้พร้อมที่จะรองรับกุศลธรรมทั้งหลาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งศีลนั้นเป็นพื้นฐานของสมาธิ หรือการฝึกฝนอบรมคุณธรรมทางจิตใจให้สูงยิ่ง ๆ ขึ้นไป

สรุปได้ว่า ศีล ๕ ชื่อว่าพรหมจรรย์นั้น เพราะศีล ๕ เป็นเกณฑ์มาตรฐานอย่างต่ำแห่งการประพฤติปฏิบัติธรรมในพุทธศาสนา ถือว่าเป็นรากฐานแห่งคุณธรรมทั้งหลาย เป็นตัวเปิดโอกาสการทำความชั่วทางกาย วาจา เพิ่มพูนโอกาสในการทำความดี นอกจากนั้นศีล ๕ ยังนับได้ว่าเป็นบันไดขั้นแรกแห่งการพัฒนาคุณธรรมของตนให้สูงยิ่ง ๆ ขึ้นไป

^๑ ดู วินย. ๗/๒๖๐ - ๒๖๓/๑๑๖

พรหมจรรย์คือสทวารสันโดษ

แนวคิดเรื่องพรหมจรรย์ หมายถึง สทวารสันโดษ คือ ความคิดเพื่อสร้างความมั่นคงให้กับครอบครัว สำหรับการครองชีวิตอย่างฆราวาส เป็นการป้องกันความเสียหายซึ่งเกิดจากการล่วงละเมิดในสิทธิของกันและกันในด้านความประพฤติเกี่ยวกับเรื่องการเสกพามา เพื่อความเป็นอยู่อย่างสันติสุขของคนที่อยู่ร่วมกันในสังคม

พรหมจรรย์ หมายถึง สทวารสันโดษ แปลว่า ความพอใจด้วยสามี หรือภรรยาของตน มีปรากฏในขุททกนิกายชาดก พระไตรปิฎก เล่มที่ ๒๗ ซึ่งเป็นภาคแรกของชาดก กล่าวถึงคำสอนทางพระพุทธศาสนา อันมีลักษณะเป็นนิทานสุภาษิต แต่ในตัวพระไตรปิฎกไม่มีเรื่องเล่าไว้ มีแต่สุภาษิต รวมทั้งคำโต้ตอบในนิทาน เรื่องละเอียดมีเล่าไว้ในอรรถกถา ซึ่งเป็นหนังสือที่แต่งขึ้นเพื่ออธิบายพระไตรปิฎก คำว่าชาดก หรือ ชาดก แปลว่า ผู้เกิด คือ เล่าถึงการที่พระโพธิสัตว์เวียนว่ายตายเกิด ถือเอากำเนิดในชาติต่าง ๆ ได้พบผจญกับเหตุการณ์ดีบ้าง ชั่วบ้าง แต่ก็ได้พยายามทำความดีติดต่อกันมากบ้าง น้อยบ้างตลอดมา จนเป็นพระพุทธเจ้าในชาติสุดท้าย กล่าวอีกอย่างหนึ่ง จะถือเอาเรื่องชาดกเป็นวิวัฒนาการแห่งการบำเพ็ญคุณงามความดีของพระพุทธเจ้า ตั้งแต่ยังเป็นพระโพธิสัตว์อยู่ก็ได้ ในอรรถกถาแสดงด้วยว่าผู้หนึ่งผู้นี้กลับชาติมาเกิดเป็นใคร ในสมัยพระพุทธเจ้า แต่ในบาลีพระไตรปิฎกกล่าวถึงเพียงบางเรื่อง เพราะฉะนั้น สาระสำคัญของชาดกจึงอยู่ที่คุณงามความดีและอยู่ที่คติธรรมในนิทานนั้น ๆ

คำว่า พรหมจรรย์ หมายถึง สทวารสันโดษ ที่ปรากฏในขุททกนิกายชาดกก็เช่นเดียวกัน คือเป็นคำสอนทางพุทธศาสนาที่เป็นนิทานสุภาษิตไม่มีเรื่องเล่าประกอบ มีแต่คำโต้ตอบกันถึงเหตุแห่งวัตรปฏิบัติและพรหมจรรย์ ระหว่างอาจารย์ทศปาโมกข์กับบิดามารดาพระโพธิสัตว์ ว่า

อะไรเป็นวัตรปฏิบัติของท่าน อะไรเป็นพรหมจรรย์ของท่าน ที่เป็นผลทำให้ท่าน
ไม่เสียดชีวิตตั้งแต่เป็นหนุ่มสาว พวกเราประพฤติธรรม ไม่กล่าวคำเท็จ งดเว้น

กรรมชั่ว งดเว้นกรรมอันไม่ประเสริฐทั้งปวง. . . พวกเราไม่นอกใจภริยา และเหล่าภริยาก็ไม่นอกใจพวกเรา พวกเราประพฤติพรหมจรรย์ในหญิงอื่นนอกจากภริยาของพวกเราเพราะเหตุนั้นแล พวกเราจึงไม่มีใครตายตั้งแต่ยังหนุ่มสาว^๕

ในคัมภีร์ชั้นอรรถกถา พระอรรถกถาจารย์ได้อธิบายคำว่า พรหมจรรย์ มีความหมายเท่ากับคำว่า สทาร์สันโดษ พร้อมกับเล่าเรื่องประกอบไว้ว่า พระพุทธเจ้าเสด็จไปสู่กรุงกบิลพัสดุ์ในครั้งแรก พระเจ้าสุทโธทนะทูลว่า มีเทวดาตนหนึ่งบอกว่า สิทธัตถะลูกชายของท่านเสียชีวิตแล้ว แต่พระองค์ไม่เชื่อ พระพุทธเจ้าตรัสว่า ในครั้งก่อนพระองค์ก็ไม่เชื่อเหมือนกัน จากนั้นก็นำอดีตนิทานมาแสดงว่า ในครั้งนั้น พระโพธิสัตว์เสวยชาติเป็นกุมารชื่อว่า ธรรมบาล เมื่อโตขึ้นได้ไปศึกษาที่สำนักตักสิลาของอาจารย์ทศปาโมกข์ ในขณะที่ศึกษาอยู่นั้น ลูกชายคนโตของอาจารย์ได้เสียชีวิตลง ทุกคนต่างพากันร้องไห้คร่ำครวญเว้นแต่พระโพธิสัตว์

^๕ ขุ.ชา. ๒๗/๑๔๑๐ - ๑๔๑๕/๒๘๘ - ๒๘๙.

กิงฺเขตฺ วตฺ กิ ปน พุรฺหมจฺริยํ

กิสฺส สฺสจฺฉินฺนสฺส อโย วิปาโก

อกุขาหิ เม พุราหฺมณ เตมตฺถํ

กสฺมา นุ ตฺมุหํ ทหรา น มียฺเยว ๕

ธมฺมํ จรามิ น มุสา ภณาม

ปาปานิ กมฺมานิ วิชฺชชยาม

อนริยํ ปริชฺชเชม สพุพฺ...

มยญฺจ ภริยํ นาติกฺกมาม

ภริยาปิ อมฺห นาทิกฺกมนฺติ

อญฺญตฺตฺร ตาหิ พุรฺหุจฺริยํ จราม

ตสฺมา หิ อมฺหํ ทหรา น มียฺเยว ๕

ที่ไม่ร้องไห้ เมื่อถูกอาจารย์ถาม พระโพธิสัตว์บอกกับอาจารย์ว่า คนในครอบครัวของตนไม่เคยมีคนเสียชีวิตตั้งแต่ยังเป็นหนุ่มสาว อาจารย์ทศปาโมกข์ต้องการจะรู้ว่า คำกล่าวของพระโพธิสัตว์นั้นเป็นจริงหรือไม่ จึงได้ใช้ผ้าห่อกระดูกแพะบ้าง กระดูกสุนัขบ้าง แล้วไปบอกกับบิดามารดาพระโพธิสัตว์ว่า ลูกชายของท่านเสียชีวิตด้วยโรคปัจจุบันทันด่วน นี่คือการกระดูกชายของท่าน ทุกคนในครอบครัวของพระโพธิสัตว์ต่างพากันหัวเราะแล้วพูดว่า คนที่อยู่ในครอบครัวของข้าพเจ้าไม่เคยมีใครเสียชีวิตตั้งแต่ยังเป็นหนุ่มสาว อาจารย์ทศปาโมกข์ถามว่า วัตรและพรหมจรรย์อะไร เป็นผลให้พวกท่านไม่เสียชีวิตตั้งแต่ยังเป็นหนุ่มสาว บิดามารดาของพระโพธิสัตว์จึงบอกถึงวัตรปฏิบัติต่าง ๆ มีการไม่พูดเท็จการเว้นจากกรรมชั่ว เป็นต้น และความพอใจด้วยภริยาสามีของตน คือพรหมจรรย์ที่พวกข้าพเจ้าประพฤติเป็นนิตย์

จากหลักฐานข้อมูลข้างต้นนี้ จะเห็นได้ว่า พรหมจรรย์ หมายถึง สทวารสันโดษนั้นเป็นแนวคิดของสมรवास (บิดามารดาของธรรมบาล) ผู้ยังเลpekามสุขอยู่ เพราะเหตุว่า ความซื่อสัตย์ต่อกัน หรือการไม่ประพฤตินอกใจซึ่งกันและกันของสามีภรรยา เป็นสิ่งสำคัญของผู้ครองเรือน นับได้ว่าเป็นการเป็นอยู่อย่างประเสริฐ (พรหมจรรย์) เหมาะสมกับสถานภาพของคนที่ยังเลpekามอยู่

เมื่อพิจารณาโดยถือกามสุขของคฤหัสถ์เป็นหลัก พหุจะสรุปแนวคิดของศาสนาพุทธเกี่ยวกับการเลpekามสุขของคฤหัสถ์ได้ ๓ ชั้นคือ

๑. ชั้นทรม คือการเลpekามสุข ด้วยจิตใจหลงใหล มัวเมา ครอบงำอยู่แต่ในเรื่องการแสวงหา และปรนเปรอตนด้วยสิ่งเลpekหลายต่าง ๆ ทางเพศอย่างเกินเลpekกว่าระดับความต้องการตามธรรมชาติของการสืบพันธุ์ จนกลายเป็นกิจกรรมการเลpekหลาย เพื่อสนองตัณหาอย่างเดียว

๒. ชั้นดี คือการเลpekามสุข ที่มีศีลธรรม แต่ยังไม่ห่างเหินจากความสุขอย่างประณีต คือเลpekามสุขไปตามปกติธรรมดา โดยยอมรับและรู้เท่าทันความจริงว่า เมื่อมีกาม

พระพุทธโฆษาจารย์ ชุทฺถนิกาย ชาตภฏกฤดา ๕ ฉกุก-ทสกนินิปาตวณฺณนา (กรุงเทพฯ ฯ: โรงพิมพ์มหาภฏราชวิทยาลัย, พ.ศ. ๒๕๖๕ - ๒๕๖๗) หน้า ๔๘๗ - ๔๙๓

ก็ต้องมีทุกข์เป็นของคู่กัน มองเห็นโทษของกามนั้น แล้วดำเนินชีวิตอย่างมีทุกข์น้อยที่สุด กล่าวคือ ให้กามเกิดโทษก่อปัญหาน้อยที่สุด ไม่หมกมุ่น รู้จักประมาณ และพยายาม ปฏิบัติตนให้เป็นที่เกิดของประโยชน์สุขให้มากที่สุด แต่เพราะยังขาดความสุขอย่างประณีต จึงยังเสี่ยงต่อการที่จะถูกล่อลวงให้ถลำลึกลงไปในการสุข ยังอาจกลับหมกมุ่นมัวเมาได้ ไม่มั่นคงปลอดภัยอย่างแท้จริง

๓. ขั้นดีเลิศ คือการเสพกามสุข พร้อมทั้งรู้จักความสุขอย่างประณีตเป็นเครื่องคุ้มครองรักษาให้การเสพกามสุขอยู่ในขอบเขตแห่งความดีงาม ให้เสวยกามอย่างมีศีลธรรม ไม่ก่อปัญหาแก่ตนและคนอื่น สามารถเป็นอยู่อย่างเกื้อกูลทำให้เกิดประโยชน์สุขทั้งแก่ตนเอง และสังคม รู้เท่าทันเห็นโทษของกามสุขนั้น รู้จักประมาณในการเสพกาม ไม่หลงใหลมัวเมา

กล่าวโดยสรุป สหาร์สันโดษ เชื่อว่าพรหมจรรย์ เพราะเป็นการประพฤติดันประเสริฐเหมาะสมกับความเป็นอยู่ในเพศของฆราวาส ด้วยการเสพกามอย่างมีศีลธรรม อยู่ในเขตแห่งความดีงาม สามารถเป็นอยู่อย่างเกื้อกูลทำให้เกิดประโยชน์สุขทั้งแก่ตนเอง และสังคม ด้วยการรู้จักคุณและโทษของกาม รู้จักประมาณในการเสพกาม ไม่หลงใหลมัวเมาในการอยู่ร่วมกันด้วยธรรม เช่น จงรักภักดีต่อกันและซักจงกันให้เจริญก้าวหน้าในความดีงามและความสุขที่ประณีตสูงขึ้นไป

ข้อที่น่าสังเกต การใช้ชีวิตร่วมกันของสามีภรรยา ตามหลักของพระพุทธศาสนา เมื่อพิจารณาอย่างกว้าง ๆ จะเห็นได้ว่า กฎเกณฑ์เกี่ยวกับจำนวนของคู่ครองนั้น ไม่ได้กำหนดไว้ตายตัวว่าคนเดียวหรือกี่คน ทั้งนี้สุดแต่ตกลงยินยอมกัน โดยมีความสอดคล้องกับประเพณี ข้อบัญญัติ และกติกาสังคมนั้น ๆ โดยถือสาระว่า ไม่ละเมิดคู่ครองของผู้อื่น ไม่ละเมิดฝ่าฝืนความสมัครใจของคู่กรณีและไม่นอกใจคู่ครองของตน แต่อย่างไรก็ตาม เมื่อก้าวโดยนิยมแล้วท่านยกย่องการมีคู่ครองแบบผัวเดียวเมียเดียว ซึ่งมีความรักใคร่เป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน มีความจงรักภักดีต่อกัน ซึ่งจะทำให้เกิดความมั่นคงภายในครอบครัว สร้างความร่วมเย็นเป็นสุขและความอบอุ่นใจ ความภาคภูมิใจให้กับลูกหลาน

พรหมจรรย์คืออุโบสถศีล

แนวคิดเรื่องพรหมจรรย์ หมายถึง อุโบสถศีลอยู่ที่การฝึกฝนอบรมตนเองให้เคร่งครัด ยิ่งขึ้นกว่าการสมาทานรักษาศีล ๕ ด้วยการงดเว้นจากการร่วมประเวณี และสิ่งที่หุรหราฟุ่มเฟือยเกินความจำเป็น การงดเว้นดังกล่าวถึงจะเป็นการงดเว้นเพียงชั่วระยะเวลาที่สมาทานรักษาศีล แต่ก็ยังเป็นพื้นฐานแห่งการที่จะงดเว้นได้โดยเด็ดขาดในโอกาสต่อไป

พรหมจรรย์ หมายถึง อุโบสถศีล พบว่าปรากฏในชุตตทกนิกาย มหานิบาตชาดก พระไตรปิฎกเล่ม ๒๔^{๑๐} ชาดกเรื่องนี้ แสดงถึงการบำเพ็ญอธิฐานบารมี คือความตั้งใจมั่นของพระโพธิสัตว์ มีเรื่องเล่าว่า พระพุทธเจ้าตรัสกับพระอานนท์ ปราบปรามเรื่องอดีตชาติพระองค์เสวยพระชาติเป็นพระเนมิราช ทรงมีความดำริว่า ทานกับพรหมจรรย์ อย่างไหนมีผล (ประเสริฐ) กว่ากัน นั่งพิจารณาอยู่คนเดียว จนร้อนถึงพระอินทร์ต้องเสด็จลงมาแก้ความสงสัยในเวลานั้นว่า ศีลประเสริฐกว่าทาน เพราะศีลนั้น เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า พรหมจรรย์ เมื่อแก้ความสงสัยแล้วพระอินทร์ก็เสด็จกลับไปสู่เทวโลก แล้วรับสั่งให้มาตลีเทพบุตรนำเวชยันต์มารับพระเจ้าเนมิราชขึ้นไปสู่เทวโลก ในระหว่างการไปสู่เทวโลกนั้น พระเจ้าเนมิราชรับสั่งให้มาตลีเทพบุตรนำตุณรกก่อน เมื่อพระองค์ทอดพระเนตรเห็นสัตว์นรกได้รับทุกข์ทรมานต่าง ๆ ก็ทรงสะดุ้งพระทัย ตรัสถามถึงกรรมที่สัตว์นรกเหล่านั้นได้กระทำไว้เมื่อครั้งเป็นมนุษย์ มาตลีเทพบุตรก็บอกถึงกรรมชั่วทั้งหลาย ที่สัตว์นรกเหล่านั้นได้กระทำไว้เมื่อครั้งเป็นมนุษย์ จากนั้นไปสู่เทวโลกทรงทอดพระเนตรเห็นเทพบุตรอยู่ในวิมานชั้นต่าง ๆ จึงตรัสถามถึงกรรมที่เป็นให้มาเกิดในวิมานนี้ ทรงทราบความจริงว่า เมื่อครั้งเป็นมนุษย์เทพบุตรเหล่านี้ ให้ทานมีอย่างต่าง ๆ พร้อมกับประพฤติพรหมจรรย์ คือสมาทานรักษาศีลอุโบสถ เป็นเหตุให้มาเกิดในวิมานนี้

จากข้อความนี้ จะเห็นได้ว่า พระพุทธเจ้าตรัสว่า พรหมจรรย์ในเนมิราชชาดกนี้ หมายถึง อุโบสถศีล ที่เทพบุตรเหล่านั้นสมาทานรักษาเมื่อครั้งยังเป็นมนุษย์

^{๑๐} ดู, ชุ.ชา. ๒๔/๕๒๕ - ๕๒๘/๑๙๘ - ๒๒๓.

จากหลักฐานข้อมูลนี้ ผู้วิจัยเห็นว่า อุโบสถศีลก็คือ ศีลของบุคคลที่มีวิริยะอุตสาหะพยายามฝึกหัดขัดเกลากายตนเองเพิ่มขึ้นยิ่งกว่าการสมาทานรักษาศีล ๕ ด้วยการงดเว้นสิ่งหยาบๆ เพียง งดเว้นการบำรุงบำเรอประปรายความสุขต่าง ๆ ที่เกินความจำเป็น ทำให้กิเลสเบาบางลง ด้วยวิธีการควบคุมพฤติกรรม ด้วยการยับยั้งชั่งใจ ปรับการแสดงออกทางกายวาจาให้เอื้อแก่สภาพความเป็นอยู่ที่เกื้อกูลแก่ตนและการอยู่ร่วมกันด้วยดีของคนในสังคม ซึ่งถือว่าเป็นขั้นการพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนให้เกิดความพร้อมในการรองรับบุคคลธรรมทั้งหลาย ให้ดียิ่งขึ้นกว่าการสมาทานรักษาศีล ๕

พรหมจรรย์คือเมถุนวิริติ

แนวคิดพรหมจรรย์ หมายถึง เมถุนวิริติ คือการพัฒนาคุณภาพชีวิตให้พร้อมที่จะบำเพ็ญสมณธรรม ด้วยการละขาดจากการใช้ชีวิตคู่อย่างสมราวาส

พรหมจรรย์ หมายถึง เมถุนวิริติ การเว้นจากเมถุนอันเป็นเรื่องของชาวบ้าน พบว่าความหมายนี้ปรากฏในพระไตรปิฎกหลายแห่ง เช่น

ในพรหมชาลสูตร ที่มณิกาย สีลขันธวรรค มีพระพุทธพจน์ที่แสดงให้เห็นถึงพรหมจรรย์ คือ เมถุนวิริติ ความว่า “พระสมณโคตม ละกรรมอันเป็นข้าศึกแก่พรหมจรรย์ ประพฤติพรหมจรรย์ ประพฤติห่างไกล เว้นจากเมถุนอันเป็นเรื่องของชาวบ้าน”^{๑๐}

ในสามัญญผลสูตร ที่มณิกาย สีลขันธวรรค ความว่า “ภิกษุ ละกรรมอันเป็นข้าศึกแก่พรหมจรรย์ ประพฤติพรหมจรรย์ ประพฤติห่างไกล เว้นจากเมถุนอันเป็นเรื่องของชาวบ้าน”^{๑๑}

^{๑๐} ที.สี. ๙/๓/๕

อพรหมจรรย์ ปหาย พุทธุมจारी สมโณ โคตโม อาราคारी วิริโต เมถุนา
คามธมมา

^{๑๑} ที.สี. ๙/๑๐๓/๘๓

อพรหมจรรย์ ปหาย พุทธุมจारी โหติ อาราคारी วิริโต เมถุนา คามธมมา

และในอุโบสถสูตร อังคุตตรนิกาย ติกนิบาต ความว่า “พระอรหันต์ทั้งหลาย ละครกรรมอันเป็นข้าศึกแก่พรหมจรรย์ ประพฤติพรหมจรรย์ ประพฤติห่างไกล เว้นจากเมถุน ธรรมอันเป็นเรื่องของชาวบ้าน ตลอดชีวิต”^{๑๑}

จากพระพุทธพจน์เหล่านี้ จะเห็นได้ว่า เมถุนวิรัติ หมายถึง พรหมจรรย์ ตามแนวพระดำรัสที่ปรากฏในพรหมชาลสูตรกัถี ในสามัญญผลสูตรกัถี ในอุโบสถสูตรกัถี เป็นพรหมจรรย์ของพระอริยบุคคล นับได้ว่า เป็นข้อวัตรปฏิบัติขั้นศีลอยู่ เพราะตามหลัก ทางพุทธศาสนา ศีลเป็นสิกขา หรือข้อปฏิบัติขั้นต้น พระอริยบุคคลย่อมเป็นผู้มีศีลสมบูรณ์ แล้วตั้งแต่ชั้นโสดาบัน^{๑๒}

ผู้วิจัยเห็นว่า พรหมจรรย์ หมายถึง เมถุนวิรัตินี้ เป็นแนวคิดหลักการประพฤติ พรหมจรรย์ในทัศนะของคนอื่นเดี๋ยว่า จะต้องอยู่เป็นโสดหรือด้วยการออกบวช จึงจะประพฤติ พรหมจรรย์ให้บริสุทธิ์บริบูรณ์ได้ ความคิดดังกล่าวนี้ ปรากฏในพระพุทธศาสนาเหมือนกัน ดังจะเห็นได้จากพระไตรปิฎกหลายแห่งที่ เช่น ข้อความในทีฆนิกายสีลขันธวรรค เป็นอาทิว่า

กุลบุตรได้ศรัทธา ตระหนักว่า สมรวาสคับแคบ เป็นทางมาแห่งธุลี บรรพชา เป็นทางปลอดโปร่ง การที่บุคคลผู้ครองเรือนจะประพฤติพรหมจรรย์ ให้บริสุทธิ์ บริบูรณ์ โดยส่วนเดียวดุจสังข์ขัด ไม่ใช่ทำได้ง่าย ถ้ากระไร เราพึงปลงผม และหนวดมุ่งห่มผ้ากาสาวพัสตร์ออกบวชเป็นบรรพชิต^{๑๓}

^{๑๑} อัง.ติก. ๒๐/๕๑๐/๒๗๑

ยาวชีโว อรหันโต อพรหมจรรย์ ปนหาย พรหมจรรย์ อาราการี วิรตา
เมถุนา ความธมฺมา

^{๑๒} อัง.นวก. ๒๓/๒๑๖/๓๙๔; อภิ.ป. ๓๖/๑๐๑/๑๗๘.

^{๑๓} ที.สม. ๙/๑๐๒/๘๒; ๓๑๘/๒๕๓; ม.ม. ๑๒/๓๓๒/๓๔๑; ๔๑๑/๔๔๒; ๖๗๖.

โส เตน สทุธาปฏิลาภาน สมณฺนาคโต อิติ ปฏิสญฺจิภฺยติ สมฺพาโร
สมรวาโส ราชปโธ อพฺโภกาโส ปพฺพชา นยิทํ สุกฺรํ อคารํ อชฺฌมาสตา เอกนฺตปริปฺนฺณํ
เอกนฺตปริสฺสุทฺธํ สขฺยลฺลิตํ พฺรหฺมจฺริยํ จริตฺตํ ยนฺนุนานํ ฆสฺมสฺสุ โหหาเสตฺวา กาสายานิ
วตฺตานิ อจฺจาเทตฺวา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพเชยฺยนฺติ

กล่าวโดยสรุป การประพาศพรหมจรรย์ ด้วยการงดเว้นจากเมถุนอันเป็นเรื่องของชาวบ้านนั้น ก็คือข้อปฏิบัติของท่านผู้มีความวิริยะ อุตสาหะ เพื่อพัฒนาการประพาศปฏิบัติของตนให้ดียิ่งขึ้น หรือพัฒนาตนไปตามลำดับขั้นจนกว่าจะถึงจุดหมายสูงสุดในพระศาสนา ที่เรียกว่า อยู่จบพรหมจรรย์

พรหมจรรย์ทั้ง ๖ ประการที่กล่าวมาแล้วข้างต้น จัดอยู่ในหมวดของศีล เพราะเป็นพรหมจรรย์ขั้นพื้นฐานในการฝึกอบรมพฤติกรรมที่แสดงออกทางกาย วาจา หรือการพัฒนาคุณภาพชีวิตขั้นแรก ซึ่งจะเป็นรากฐานแห่งคุณธรรมเบื้องต้นสูงขึ้นไป

พรหมจรรย์ชั้นกลาง

พรหมจรรย์ชั้นกลาง หรือระดับกลาง ได้แก่ อัปปมัญญา เป็นระดับแห่งการพัฒนาคุณภาพของจิตใจให้สูงขึ้น ให้มีความมั่นคงแน่วแน่ขึ้น อันจะเป็นพื้นฐานของปัญญา ซึ่งจะไดกล่าวถึงแนวคิดของพรหมจรรย์ชั้นกลางไปตามลำดับ

พรหมจรรย์คืออัปปมัญญา

แนวคิดพรหมจรรย์ หมายถึง อัปปมัญญา อยู่ที่การพัฒนาคุณภาพของจิตใจให้สูงขึ้น หรือการทำจิตใจให้สงบจนตั้งมั่นเป็นสมาธิ ถึงขั้นได้ฌานระดับต่าง ๆ

จากการตรวจสอบมูลคำว่า พรหมจรรย์ หมายถึง อัปปมัญญา ได้พบว่าปรากฏในมหาโควินทสูตร ที่มณีกาย มหาวรรค^{๑๖} เป็นข้อความที่ปัญจสิกขะ บุตรของคณธรรพผู้เข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าแล้วกราบทูลเล่าเรื่องที่ตนได้ฟังมาจากสุนังกุมารพรหม ในเทวสถานบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ว่า มหาโควินทพรหมณ์เป็นปุโรหิตถวายอนุสาสน์แด่พระมหากษัตริย์ทั้ง ๗ แคว้น ต่อมาได้กราบทูลลาพระมหากษัตริย์ทั้ง ๗ ออกบวชประพาศพรหมจรรย์ เป็นที่เคารพนับถือของคนทั้งหลาย เป็นราชาของราชาทั้งหลาย เป็นพรหมของพรหมณ์ และเป็นเทวดาของพวก

^{๑๖} ที.ม. ๑๐/๒๐๙ - ๒๓๔/๒๕๒ - ๒๕๖

คฤหบดี ใครก็ตามไอ จาม หรือพลาดหกล้ม ก็เปล่งวาจาว่าขอนมัสการมหาโควินทพราหมณ์ บ้าง สัตตปุโรหิตบ้าง มหาโควินทพราหมณ์ได้เจริญอัปมัญญา ๔ คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขาเป็นอากรมณ์ มีสาวกปฏิบัติตามได้ผลเป็นอันมาก บางคนไปเกิดเป็นเทวดา ในสวรรค์ บางคนได้มานไปเกิดในพรหมโลก

พระพุทธเจ้าตรัสว่า ในครั้งนั้น พระองค์ได้เสวยพระชาติเป็นมหาโควินทพราหมณ์ แสดงพรหมจรรย์ คือการเจริญอัปมัญญา ๔ เป็นอากรมณ์ แก่สาวก ได้รับผลสูงสุดเพียง แค่นี้จะไปอยู่ร่วมกับพรหม ในพรหมโลกเท่านั้น แต่ในชาตินี้ทรงแสดงพรหมจรรย์ มรรคมี องค์ ๘ อันเป็นไปเพื่อพระนิพพาน

การเจริญอัปมัญญา ๔ เป็นอากรมณ์ ถือว่าเป็นการประพุดติพรหมจรรย์ของพระพุทธเจ้า เมื่อครั้งพระองค์เสวยชาติเป็นมหาโควินทพราหมณ์ มีจุดหมายสูงสุดคือการไปบังเกิดเป็นพรหมในพรหมโลก

จากหลักฐานนี้ ผู้วิจัยเห็นว่า อัปมัญญา หรือมักนิยมเรียกกันว่า พรหมวิหารนั้น เป็นอากรมณ์ของสมณะ แปลว่า ความสงบ หมายถึง วิธีทำใจให้สงบ ขยายความว่า ข้อปฏิบัติต่าง ๆ ในการฝึกอบรมจิตให้เกิดความสงบจนตั้งมั่นเป็นสมาธิ ถึงขั้นได้มานระดับต่าง ๆ จุดมุ่งหมายของสมณะคือ สมาธิ ซึ่งหมายถึงสมาธิขั้นสูงที่ทำให้เกิดมาน ตามแนวคิดของพุทธศาสนาแล้ว ถือว่าผลที่เกิดจากสมณะอย่างเดียว ไม่ว่าจะเป็ณมานสมาบัติ หรือ อภิญญาที่สูงพิเศษเพียงไร ก็ยังเป็นโลกีย์ เป็นของปุถุชน คือของคนมีกิเลส เสื่อมได้ เช่น ฤทธิ์ที่พระเทวทัตได้^{๑๗} และมานสมาบัติของฤๅษี และคฤหัสถ์บางท่านที่มีเรื่องเล่าต่อกันมาในคัมภีร์ต่าง ๆ เป็นของมีมาก่อนพุทธกาล เช่น อาฬารดาบสกาลามโคตร ได้ถึง อรูปมานที่ ๓ อุทกดาบสรามบุตร ได้ถึงอรูปมานที่ ๔^{๑๘} ซึ่งเป็นคุณวิเศษที่มีได้ ในลัทธิ ภายนอกพระพุทธศาสนา แต่นั่นมิใช่จุดหมายของพระพุทธศาสนา เพราะไม่ทำให้หลุดพ้น จากกิเลส และทุกข์ได้อย่างแท้จริง นักบวชบางลัทธิทำสมาธิจนได้มาน แต่ยังมีมิจจากิฏฐิ

^{๑๗} วินย. ๗/๓๔๕, ๓๔๗/๑๖๑, ๑๖๕.

^{๑๘} ม.ญ. ๑๒/๓๑๗ - ๓๑๘/๓๒๐ - ๓๒๑; ๔๑๑ - ๔๑๒/๔๔๔ - ๔๔๕.

เกี่ยวกับเรื่องอัสตา และยึดถือภาวะในมานั้นว่าเป็นนิพพาน ลัทธิเช่นนี้ พระพุทธเจ้าทรง ปฏิเสธ ผลที่ต้องการจากสมณะตามหลักพุทธศาสนา คือการสร้างสมาธิ เพื่อใช้เป็นบาทฐาน ของวิปัสสนา จุดหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนาสำเร็จได้ด้วยวิปัสสนาคือการฝึกอบรมปัญญา ที่มีสมณภาวนานั้นเป็นบาทฐาน กล่าวโดยย่อ ผลที่มุ่งหมายของสมณะคือ ให้ได้มาน ผล ที่มุ่งหมายของวิปัสสนาคือ การบรรลุมรรคผล ถึงแม้ว่าผลของสมณะมิใช่จุดหมายสูงสุดใน พุทธศาสนา แต่ก็ยังนับว่าเป็นบาทฐานของวิปัสสนาที่นำไปสู่ผลอันเป็นจุดหมายสูงสุดใน พุทธศาสนาต่อไป

พรหมวิหาร หรืออัปมัณฺญา^{๑๑} นั้น เป็นคุณธรรมที่เป็นพื้นฐานอยู่ในจิตใจ คือ เป็น จริยธรรมในชั้นความคิด แสดงให้เห็นว่า การเจริญพรหมวิหารนั้น รวมอยู่ในหมวดสมาธิ หรืออิทธิจิตตสิกขา ด้วยเหตุที่พรหมวิหาร ๔ นั้น เป็นอารมณ์สมณะกรรมฐาน หรือเป็นตัว ลมดกรรมฐาน ส่งผลให้ผู้ปฏิบัติได้บรรลุอุปมาตามแนวคิดในพระพุทธศาสนาแล้ว ผู้ที่ เคยเจริญกรรมฐานจนได้มานอย่างใดอย่างหนึ่งเท่านั้น เมื่อละจากโลกนี้ไปแล้วจะไปบังเกิด ในพรหมโลกได้

กล่าวโดยสรุป การเจริญอัปมัณฺญา ๔ เป็นอารมณ์ ก็คือการฝึกอบรมจิตใจ หรือการพัฒนาคุณภาพของจิตใจให้สูงขึ้น ให้มั่นคงแน่วแน่ขึ้น เป็นขั้นของการดำเนินชีวิตอัน ประเสริฐเพื่อความหมดจดจากกิเลสชั้นที่สองต่อจากขั้นพื้นฐาน คือ ชั้นศีล ชั้นนี้นับว่าเป็น บาทฐานของวิปัสสนาปัญญาที่จะนำไปสู่ความหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้อย่างแท้จริง

พรหมจรรย์ขั้นสูงสุด

พรหมจรรย์ขั้นสูงสุด ได้แก่ อริยมรรค ซึ่งมีชื่อเรียกหลายอย่าง เช่น อฏฐังคิกมรรค แปลว่า มรรคมี่องค์ ๘ หมายความว่า เป็นข้อปฏิบัติครบกัน ๘ ข้อ ทุกชนิดโรคาภินิ ปฏิปทา^{๑๒} แปลว่า ปฏิปทาอันยังผู้ปฏิบัติให้ถึงซึ่งความพ้นทุกข์ หมายความว่า เป็นทางสายเดียวที่ทำให้

^{๑๑} วินย. ๔/๑๔/๑๙; ที.ม. ๑๐/๒๙๙/๓๔๘.

ผู้ปฏิบัติบรรลุถึงนิพพานอันเป็นความดับทุกข์อย่างสนิท พระพุทธเจ้าและพระอรหันต์ทั้งหลาย บรรลุพระนิพพานก็ด้วยทางสายนี้ เป็นต้น

พรหมจรรย์คืออริยมรรค

อริยมรรค คือทางอันประเสริฐ หรือทางของพระอริยะ ได้แก่ ข้อปฏิบัติทั้ง ๘ ที่ผู้ใดปฏิบัติได้อย่างสมบูรณ์แล้ว จิตของผู้นั้นจะหมดจดจากเครื่องเศร้าหมอง เปลี่ยนสภาพ จากปุถุชน (คนกิเลสหนา) เป็นอริยชน (คนประเสริฐ) อริยมรรคนั้นถือว่าเป็นระบบการปฏิบัติ ธรรมทั้งหมดในพระพุทธศาสนา โดยมีจุดหมายสูงสุดคือ ความหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวง

พรหมจรรย์ หมายถึง อริยมรรค พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเมื่อครั้งที่พระองค์ประทับ อยู่ ณ พระเชตวัน ใกล้นครสาวัตถี พระองค์ทรงแสดงธรรมเทศนาโปรดภิกษุทั้งหลาย ตรัสถึง ผลแห่งการประพฤติพรหมจรรย์ว่า ได้แก่อริยมรรค ๘ มีโสดาปัตติผลเป็นอาทิ และตรัสความหมายของพรหมจรรย์ว่า ได้แก่ อริยมรรค หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า มัชฌิมาปฏิปทา ซึ่งจะ ได้ทำความเข้าใจกับคำนี้ต่อไป

อริยมรรคในฐานมัชฌิมาปฏิปทา

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสปฐมเทศนาโปรดเบญจวัคคีย์ พระองค์ทรงปฏิเสธข้อปฏิบัติ ที่เป็นกามสุขัลลิกานุโยค ซึ่งเป็นฝ่ายที่ย่อหย่อนเกินไป และอัตตกิลมณานุโยค ซึ่งเป็นฝ่าย ที่ตึงเกินไป เพราะข้อปฏิบัติเหล่านั้น มิใช่ทางพ้นทุกข์ ทั้งยังเป็นทางที่ก่อให้เกิดทุกข์โทษ นานัปการทั้งในปัจจุบันและอนาคต แล้วตรัสถึงมัชฌิมาปฏิปทา คือ ข้อปฏิบัติที่เป็นทาง สายกลาง ไม่เอียงเข้าหาที่สุดใดทั้งสองประการ ทางสายกลางดังกล่าวได้แก่ อริยมรรคมี องค์ ๘ ดังพระพุทธพจน์ว่า

ภิกษุทั้งหลาย ทางสายกลาง อันไม่ข้องเกี่ยวกับข้อปฏิบัติที่สุดโต่งสอง ประการ (๑. กามสุขัลลิกานุโยค ๒. อัตตกิลมณานุโยค) นี้ ตถาคตตรัสรู้ แล้วด้วยปัญญาอันยิ่ง ทำดวงตาให้เกิด ทำญาณให้เกิด ย่อมเป็นไป

เพื่อความสงบ เพื่อความรู้อยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อพระนิพพาน ภิกษุทั้งหลาย ก็ มัชฌิมาปฏิปทาที่ตถาคตได้ตรัสรู้แล้ว ด้วยปัญญาอันยิ่ง ทำดวงตาให้เกิด ทำญาณให้เกิด ย่อมเป็นไปเพื่อความสงบ เพื่อความรู้อยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อนิพพานนั้น เป็นไฉน? ทางนั้นคืออริยมรรคมีองค์ ๘ ได้แก่ สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากรรมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ^{๒๐}

มัชฌิมาปฏิปทา ข้อปฏิบัติ หรือทางสายกลาง หมายถึง ข้อปฏิบัติ วิธีการหรือทางดำเนินชีวิตที่เป็นกลาง ๆ ตามธรรมชาติ สอดคล้องกับกฎธรรมชาติ พอเหมาะพอดีที่จะให้เกิดผล ตามกระบวนการดับทุกข์ของธรรมชาติ ไม่เอียงเข้าไปหาที่สุดใดทั้งสองอย่าง คือ กามสุขัลลิกานุโยค การหมกหมุ่นอยู่ด้วยกามสุข และอัตตakilมถานุโยค การการทรมานตน ให้ได้รับความลำบากเดือดร้อน ด้วยวิธีต่าง ๆ

มัชฌิมาปฏิปทา หรือ อริยสังข์ข้อสุดท้าย คือ มรรค ซึ่งแปลว่าทาง ทางนี้มีส่วนประกอบ ๘ อย่าง (อริโย อฏฺฐังคิโก มคฺโค)^{๒๑} จึงเรียกชื่อว่า อริยมรรค หรือมรรคมีองค์ ๘ ซึ่งถือว่าเป็นประมวลหลักแห่งความประพฤติปฏิบัติธรรม หรือระบบจริยธรรมทั้งหมดในพระพุทธศาสนา เป็นคำสอนภาคปฏิบัติ อันจะช่วยให้ผู้มีความปรารถนาจะปฏิบัติตามแนวทางของกระบวนการธรรมที่รู้แล้วนั้น ดำเนินไปสู่การปฏิบัติจริง ๆ อย่างมีระบบที่สมบูรณ์แบบ

^{๒๐} วินย. ๔/๑๓/๑๘; ชุ.ปฎิ. ๓๑/๕๙๘/๕๐๖

เอเต เต ภิกขเว อุโก อนฺเต อนุปคมฺม มชฺฌิมา ปฏิปทา ตถาคเตน อภิสมฺพุทฺธา จกฺขุกรณี ฌานกรณี อุปสมาย อภินุณาย สมุโพธาย สํวตฺตติ ฯ กตมา จ สา ภิกขเว มชฺฌิมา ปฏิปทา ตถาคเตน อภิสมฺพุทฺธา จกฺขุกรณี ฌานกรณี อุปสมาย อภินุณาย สมุโพธาย นิพฺพานาย สํวตฺตติ ฯ อยเมว อริโย อฏฺฐังคิโก มคฺโค ฯ เสยฺยตีทฺ ฯ สมฺมาทิฏฺฐิ สมฺมาสังกปฺโป สมฺมาวาจา สมฺมากมฺมโนโต สมฺมาอาชีโว สมฺมาวายาโม สมฺมาสติ สมฺมาสมาธิ ฯ

^{๒๑} วินย. ๔/๑๔/๑๙; ที.ม. ๑๐/๒๙๙/๓๔๘ ๑๗๑.

เรียกว่า ไตรสิกขา* โดยมีจุดหมายสูงสุด ได้แก่ พระนิพพาน อันเป็นความดับทุกข์ทั้งปวง

มรรคมืองค์ ๘ สู่อริยสิกขา

คัมภีร์มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสกเป็นอาทิ ได้จัดองค์มรรคเข้าในไตรสิกขา ดังจะเห็นได้จากข้อความว่า

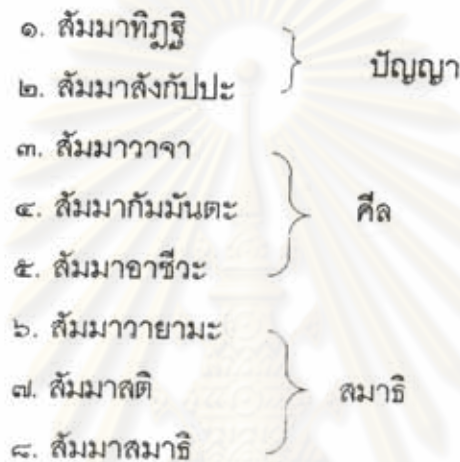
ท่านวิสาขะ กองธรรม ๓ หมวด พระผู้มีพระภาคไม่ทรงสงเคราะห์ด้วยอริยมรรค มืองค์ ๘ ส่วนอริยมรรคมืองค์ ๘ ทรงสงเคราะห์ด้วยกองธรรม ๓ สัมมาวาจาที่ดี สัมมากัมมันตะที่ดี สัมมาอาชีพะที่ดี ธรรมเหล่านี้ สงเคราะห์เข้าด้วยศีลชั้นดี สัมมาวายามะที่ดี สัมมาสติที่ดี สัมมาสมาธิที่ดี ธรรมเหล่านี้ สงเคราะห์เข้าด้วยสมาธิชั้นดี สัมมาทิฐิที่ดี สัมมาสังกัปปะที่ดี ธรรมเหล่านี้ สงเคราะห์เข้าด้วยปัญญาชั้นดี^{๒๒}

* ไตรสิกขา มาจาก ไตร + สิกขา คำว่า ไตร เป็นภาษาสันสกฤต ในภาษาบาลีมีรูปศัพท์ว่า ตี แปลว่า สาม คำว่า สิกขา แปลว่า การศึกษา การสำเนียง การฝึกอบรม มีความหมายคล้ายกับคำว่า ภาวนา ซึ่งแปลว่าการเจริญ การทำให้เกิดทำให้มีขึ้น การเพิ่มพูน การบำเพ็ญ การฝึกอบรม ดังนั้น คำว่า ไตรสิกขา จึงแปลว่า การศึกษา หรือการฝึกอบรม ๓ อย่าง คือ ศีลสิกขา การฝึกอบรมในเรื่องศีล จิตตสิกขา การฝึกอบรมจิต และปัญญาสิกขา การฝึกอบรมปัญญา ไตรสิกขาในบาลี เป็นอริศีลสิกขา อริจิตตสิกขา อริปัญญาสิกขา

^{๒๒} ม.ม. ๑๒/๕๐๘/๕๔๗.

น โข อากุโล วิสาข อริเยน อฏฺสงฺคิเณ มคฺเคน ตโย ชนฺธา
 สงฺคหิตา ตีหิ ๑ โข อากุโล วิสาข ชนฺเธหิ อริโย อฏฺสงฺคิโก มคฺโค สงฺคหิตโต ยา
 จากุโล วิสาข สมฺมาวาจา โย ๑ สมฺมากมฺมุโต โย ๑ สมฺมาอาชีโว อิเม ธมฺมา
 สีลฺกฺขนฺเณ สงฺคหิตา โย ๑ สมฺมาวายาโม ยา ๑ สมฺมาสติ โย ๑ สมฺมาสมาธิ
 อิเม ธมฺมา สมฺมาธิกฺขนฺเณ สงฺคหิตา ยา ๑ สมฺมาทิฏฺฐิ โข ๑ สมฺมาสงฺกปฺโป
 อิเม ธมฺมา ปญฺญาชฺชนฺเณ สงฺคหิตา

เพื่อให้มองเห็นเป็นหมวดหมู่ อันจะช่วยเสริมให้เกิดความเข้าใจได้ชัดเจนยิ่งขึ้น จึงสมควรจัดมรรคมีองค์ ๘ เข้าเป็นประเภท ๆ เรียกว่า ชั้น หรือ ธรรมชั้น แปลว่า หมวด ธรรม กลุ่มธรรม หรือกองธรรม มี ๓ ชั้น ได้แก่ คีลชั้น สมาธิชั้น และปัญญาชั้น ซึ่งนิยมเรียกกันว่า คีล สมาธิ ปัญญา สามารถเขียนรูปให้ดูง่ายขึ้นได้ดังนี้

ไตรสิกขา เป็นระบบการปฏิบัติธรรมที่สมบูรณ์ มีขอบเขตครอบคลุมมรรคทั้งหมด และเป็นการนำเอาเนื้อหาของมรรคไปใช้อย่างบริบูรณ์ เป็นหมวดธรรมมาตรฐานสำหรับแสดงหลักการปฏิบัติธรรม และใช้เป็นแม่บทในการบรรยายวิธีปฏิบัติธรรม กล่าวโดยสรุปมรรคเป็นระบบการปฏิบัติธรรมทั้งหมดในแง่เนื้อหา ส่วนไตรสิกขาเป็นระบบการปฏิบัติธรรม ในแง่การใช้งาน และรับช่วงหลักจากมรรคไปกระจายออกสู่วิธีปฏิบัติ

จะเห็นได้ว่า การจัดกลุ่มตามลำดับของไตรสิกขานั้น จะเริ่มต้นด้วย คีล สมาธิ ปัญญา ส่วนการจัดกลุ่มตามแบบของมรรคจะเริ่มต้นด้วย ปัญญา คีล สมาธิ

สาเหตุที่ทำให้การจัดลำดับองค์ธรรมในมรรค กับในไตรสิกขาต่างกันนั้น มีประเด็นที่น่าศึกษาคือ

๑. มรรคมีองค์ ๘ คือวิธีการ หรือแนวทางปฏิบัติ เพื่อเข้าถึงความดับทุกข์ ซึ่งเป็นเหตุ หรือเป็นเครื่องมือให้เข้าถึงจุดหมาย (นิพพาน)

๒. ไตรสิกขา เป็นเหมือนกับการนำเครื่องมือนั้นไปใช้เพื่อให้บรรลุถึงจุดหมาย

การปฏิบัติธรรมตามหลักธรรมคำสั่งสอนในพระพุทธศาสนานั้น พระพุทธเจ้าทรงวางหลักไว้เป็น ๓ ระดับ ตามหลักไตรสิกขา โดยเริ่มด้วยการฝึกอบรมกายวาจา (อธิศีลสิกขา) ซึ่งเป็นส่วนภายนอกก่อน จากนั้นก็เข้าไปหาภายใน คือ จิตใจ (อธิจิตตสิกขา) และปัญญา (อธิปัญญาสิกขา) ตามลำดับ เพราะถือว่าศีลเป็นรากฐานของสมาธิ เมื่อจิตแน่วแน่เป็นสมาธิ แล้วปัญญาก็เกิดขึ้นตามมา มีพุทธพจน์แสดงความต่อเนื่องกันของการฝึกอบรม ที่เรียกว่า ไตรสิกขา ว่า

สมาธิที่ศีลอบรมแล้ว ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก ปัญญาที่สมาธิอบรมแล้ว ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก จิตที่ปัญญาอบรมแล้ว ย่อมหลุดพ้นจากอาสวะโดยชอบ คือ จากกามาสวะ ภาวาสวะ อวิชชาสวะ^{๒๓}

ความสัมพันธ์แบบต่อเนื่องของไตรสิกขานี้ มองเห็นได้แม้ในชีวิตประจำวัน กล่าวคือผู้มีศีลบริสุทธ์ จะรู้สึกเยือกเย็น ไม่มีความเดือดร้อนหวาดระแวงต่อการถูกลงโทษในเรื่องผิดศีล ของตนเอง จิตใจจึงปลอดโปร่ง เมื่อทำสมาธิจิตจะสงบได้เร็ว และเมื่อจิตสงบไม่ฟุ้งซ่านปัญญาก็เกิด

การจัดลำดับตามองค์มรรค อาจกล่าวได้ว่า พระพุทธเจ้าทรงยกเอาปัญญาขึ้นมาแสดงก่อน เมื่อมองไปที่ความสัมพันธ์ระหว่างองค์มรรคด้วยกัน กล่าวคือ ต้องมีความรู้ ความเข้าใจ หรือความเห็นถูกต้องเป็นประการแรก ก่อนที่จะดำริคิดการณต่าง ๆ ต่อไปได้อย่างถูกต้อง เมื่อมีการเห็นถูก คิดถูก คำพูด การกระทำ การดำเนินงานหาเลี้ยงชีวิตก็พลอยถูกไปด้วย เมื่อจะพูด จะทำการ จะดำเนินวิธีหาเลี้ยงชีพให้สำเร็จผลด้วยดีก็ต้องใช้ความพยายาม เมื่อพยายามอย่างจริงจังในเรื่องใดให้ได้ผลดี ก็ต้องใช้สติเป็นเครื่องกำกับในเรื่องนั้นอยู่เสมอ เมื่อใช้สติคอยกำกับอยู่เสมอ จิตก็แน่วแน่มั่นคง เมื่อจิตเป็นสมาธิดีแล้ว

^{๒๓} ที.ม. ๑๐/๗๕ - ๗๗/๙๕-๙๙; ๘๘ - ๘๙/๑๐๘ - ๑๑๒; ๙๒/๑๑๖; ๑๑๑/๑๔๓; ๑๑๖/๑๔๗

ศีลปริภาวิต สมานิ มหปุณโล โหติ มหานิสฺสโร สมานิปริภาวิตา ปญญา มหปุณลา โหติ มหานิสฺสา ปญญาปริภาวิตํ จิตฺตํ สมุมเทว อาสเวหิ วิมุจฺจติ เสยฺยตีทํ กามาสวา ภาวาสวา อวิชฺชาสวา

ก็จะบังเกิดขึ้นให้เกิดปัญญา หากมองตามนัยนี้ ก็จะพบว่าองค์มรรคทั้ง ๘ นั้น มีความสัมพันธ์กัน โดยต่างก็เป็นเหตุเป็นผลของกันและกัน

ระบบการปฏิบัติธรรมของพระพุทธศาสนานั้น ไม่ว่าจะมองในแง่องค์มรรค และ ไตรสิกขา ล้วนแต่เริ่มต้นด้วยปัญญา และจบลงด้วยปัญญาเช่นเดียวกัน กล่าวคือ ระบบ ไตรสิกขา ถึงแม้จะเริ่มต้นด้วยศีลก็ตาม ความจริงแล้วยังต้องอาศัยพื้นฐานความรู้ความเข้าใจ เกี่ยวกับเรื่องที่จะลงมือปฏิบัติก่อน มิฉะนั้นแล้วจะไม่รู้ว่าเรื่องที่ตนปฏิบัตินั้นถูกหรือผิด หรือ อย่างน้อยต้องเข้าใจในวัตถุประสงค์ว่าทำลงไปเพื่ออะไร ความเข้าใจในเบื้องต้นนี้ ถือว่าเป็น สัมมาทิฐิ แต่ในระบบไตรสิกขายังไม่ถึงว่าเป็นปัญญาสิกขา เพราะความรู้ความเข้าใจดังกล่าวเป็นเพียงความรู้เบื้องต้น ซึ่งเป็นความรู้ที่เกิดจากปัจจัย ๒ อย่าง คือ ปรโตโมละ* และ โยนิโสมนสิการ** ความรู้ที่เรียกว่า “ปัญญาสิกขา” นั้น คือความรู้เห็นสภาวะธรรมที่ละเอียด อ่อนนุ่มลุ่มลึก ตามความเป็นจริงของมัน เป็นความรู้ที่มีความสัมพันธ์สืบเนื่องมาจากจุด เริ่มต้นคือ การฝึกอบรมกายวาจาให้เรียบร้อย (ศีลสิกขา) จนทำให้จิตใจสงบเยือกเย็น เพราะ ไม่มีความหวาดระแวงจากโทษต่าง ๆ ที่เกิดจากพฤติกรรมของตน ต่อจากนั้นก็ฝึกอบรมจิตให้ ประณีตยิ่งขึ้น จนจิตตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวไปตามอารมณ์ต่าง ๆ (จิตตสิกขา) เมื่อจิตเป็น สมานแล้ว จิตก็จะผ่องใส มีใจเป็นกลาง ไม่ตกอยู่ในอำนาจความรัก ความโลภ ความ โกรธ ความหลง เมื่อจิตได้รับการพัฒนามาถึงระดับนี้แล้วก็จะทำให้สามารถพิจารณาเห็นสิ่ง ต่าง ๆ ตามความเป็นจริงได้ ซึ่งก็คือปัญญาสิกขานั้นเอง

จะเห็นได้ว่า ความรู้ความเข้าใจเบื้องต้นที่ได้รับการปลูกฝังมาตั้งแต่ต้นนั้น ถือว่า เป็นโลกียปัญญา*** คือปัญญาความรู้ทั่วไป ซึ่งเป็นปัญญาที่เกิดจากการฟังบ้าง เป็นปัญญา ที่เกิดจากการคิดบ้าง ถ้าหากปัญญานั้นได้พัฒนาขึ้นเรื่อย ๆ จนเป็นโลกุตตรปัญญา**** ที่

* เสียงจากผู้อื่น เช่น การสั่งสอน คำแนะนำ คำบอกเล่า ข่าวสาร ข้อเขียน อธิบาย การเรียนรู้ในทางที่ดึงมาจากผู้อื่น

** การทำไว้ในใจโดยแยบคาย หรือการใช้ความคิดถูกวิธี การรู้จักคิด คิดเป็น คิดอย่างเป็นระเบียบ

*** ความรู้ที่อยู่ในวิสัยของโลก, ความรู้ที่ยังเกี่ยวข้องกับโลก

**** ความรู้ที่พ้นวิสัยของโลก, ความรู้ที่ทำให้คนพ้นโลก

สามารถเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง ถึงขั้นหลุดพ้นจากกิเลสทั้งหลาย บรรลุนิพพาน อันเป็นจุดหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา แม้องค์มรรคในบางแห่งได้เพิ่มสัมมาญาณะ (ความรู้ ถูกต้อง) และสัมมาวิมุตติ (ความหลุดพ้นโดยชอบ) แต่เรียกว่า สัมมัตตะ (ภาวะที่ถูกต้อง)^{๒๔} บ้าง อเสขธรรม (ธรรมของพระอรหันต์)^{๒๕} บ้าง

ผลจากการศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้ว สรุปได้ว่า อริยมรรค ได้ชื่อว่า พรหมจรรย์ เพราะมรรคมีองค์ ๘ หรือ มัชฌิมาปฏิปทา คือระบบการปฏิบัติธรรม ทั้งหมดในพระพุทธศาสนา เริ่มต้นด้วยการฝึกอบรมกาย วาจา (ศีล) เข้าไปหาจิตใจ (สมาธิ) และปัญญาตามลำดับ ถือว่าเป็นหลักธรรมคำสอนเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตที่ดีงาม หรือหลักการครองชีวิตที่ถูกต้องสมบูรณ์ของมนุษย์ อันจะนำไปสู่จุดหมายสูงสุดคือความดับทุกข์โดยสิ้นเชิง

แนวคิดพรหมจรรย์หมายถึงศาสนา

เนื่องจากพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงประกาศพระศาสนาในท่ามกลางลัทธิต่าง ๆ ซึ่งเป็นเหมือนการแย่งชิงศาสนิกชนกับลัทธิอื่น ๆ และเจ้าลัทธิเหล่านั้นต่างก็ปฏิญาณว่าในลัทธิของตนนั้น มีการประพฤติพรหมจรรย์ และพรหมจรรย์ในลัทธิของตน ล้วนเป็นการประพฤติอันประเสริฐที่สุด

เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าจะทรงส่งสาวกออกประกาศศาสนธรรมคำสอน จึงทรงย้ำกับพระสาวกว่า “สาตถ์ สหุยณฺชนํ เภลปริปฺพณฺณํ ปริสุทฺถํ พฺรหฺมจริยํ ปกาเสถ”^{๒๖} (แปลว่า เธอทั้งหลาย จงประกาศพรหมจรรย์ บริบูรณ์ด้วยอรรดสภาวะ ถูกต้องตามหลักนิรุกติศาสตร์) นี่เป็นการแสดงถึงหลักการสอน ว่าเมื่อประกาศศาสนคำสอนใด ๆ ศาสนคำสอนนั้น ๆ จะต้องบริบูรณ์ด้วยอรรดสภาวะ ทั้งถูกต้องตามหลักนิรุกติศาสตร์ และต้องวางตนอยู่ในหลักของพระธรรมกถึกอย่างเคร่งครัด หากจะกล่าวว่าการปฏิบัติตามแนวพุทธศาสนา

^{๒๔} ดู ส.ม. ๑๙/๖๑/๒๒.

^{๒๕} ดู ที.ปา. ๑๑/๓๖๒/๒๘๖; ๔๗๕/๓๔๒; ม.อ. ๑๔/๒๗๙/๑๘๗.

^{๒๖} วินย. ๔/๓๒/๔๐; ที.สี. ๑๐/๕๑/๕๒-๓; ๕๒/๕๔-๕; ส.ส. ๑๕/๔๒๘/๑๕๔.

เท่านั้น ที่จัดเป็นพรหมจรรย์อย่างแท้จริง หรือจะกล่าวว่าการประพฤติพรหมจรรย์ มีเพียงในศาสนาพุทธก็ไม่ถือว่าผิด และการที่จะประพฤติพรหมจรรย์ให้ถูกต้องอย่างแท้จริง มีแต่ต้องปฏิบัติตามพุทธโรชาวเท่านั้น

ฉะนั้นศาสนธรรมของพระพุทธเจ้า จึงมุ่งผลในทางปฏิบัติ โดยให้ทุกคนมีโอกาสพัฒนาชีวิตที่ยังดำรงอยู่ในโลกนี้ และเริ่มวิวัฒนาการไปตั้งแต่ปัจจุบันนี้ อนึ่งการรู้หลักความจริงตามเหตุปัจจัยก็ดี การประพฤติตามแนวทางมัชฌิมาปฏิปทาที่ดี เป็นสิ่งที่ทุกคนไม่ว่าจะอยู่ในสถานภาพและระดับชีวิตอย่างไร ก็สามารถเข้าใจและนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ได้ตามสมควรแก่สถานภาพ และระดับชีวิตนั้น ๆ ถ้ายังมีความกังวลใจในความไม่แน่นอนของชีวิต สัมปรายภพ ก็จงพัฒนาชีวิตให้ตั้งงามอย่างเป็นจริงเป็นจังตามความปรารถนา ด้วยการประพฤติดีปฏิบัติชอบโดยเริ่มตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป จนมั่นใจว่าจะไม่ตกต่ำอีก ไม่ต้องกังวลหรือหวาดหวั่นต่อความไม่แน่นอนในปรโลกอีก

จะเห็นได้ว่า การประพฤติพรหมจรรย์ในพุทธศาสนานั้น ทุกคนมีสิทธิ์เท่าเทียมกัน ในการพัฒนาชีวิตให้ประสบผลสำเร็จได้ตามภูมิปัญญาของตน ๆ แม้ว่าความสามารถของแต่ละคนจะไม่เท่าเทียมกัน แต่ทุกคนก็ควรได้รับโอกาสเสมอภาคกัน ที่จะบรรลุอิฏฐุผลนั้นได้ตามความสามารถของตน ๆ และความสามารถดังกล่าวมานั้นเป็นสิ่งที่อาจพัฒนาเพิ่มพูนได้ ดังนั้นคำสั่งสอนในพุทธศาสนา จึงให้โอกาสทุกคนได้พัฒนาตนอย่างเต็มความสามารถที่มีอยู่ตามบุญพาวจร

กล่าวโดยสรุป พระพุทธเจ้าทรงใช้คำว่า พรหมจรรย์ ที่หมายถึง ศาสนานั้น เพราะว่าหลักการประพฤติปฏิบัติธรรม ในพระพุทธศาสนานั้น เน้นการฝึกฝนอบรมความประพฤติทางกายวาจาของเวไนยสัตว์เป็นอันดับแรก จากนั้นก็เข้าสู่ขั้นการพัฒนาคุณภาพของจิต เมื่อจิตได้รับการพัฒนาจนเป็นจิตที่ตั้งมั่นดีแล้ว ก็เป็นปัจจัยให้เกิดปัญญาให้เห็นตามความเป็นจริง ดังพระพุทธพจน์ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงเจริญสมาธิ ภาวนาผู้มีจิตตั้งมั่นแล้ว ย่อมรู้เห็นตามความเป็นจริง”^{๒๗} ถึงขั้นจิตหลุดพ้นจากกิเลสอาสวะทั้งปวง บรรลุนิพพาน

^{๒๗} ส.ช. ๑๗/๒๗/๑๘; ส.สพ. ๑๘/๑๔๗/๑๐๐; ส.ม. ๑๙/๑๖๕๔/๕๒๐.

ซึ่งเป็นจุดหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา การประพฤติปฏิบัติตามขั้นตอนดังกล่าวนับว่าเป็นการประพฤติอันประเสริฐ ซึ่งตรงกับความหมายของคำว่า พรหมจรรย์ ความหมายหนึ่งที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ดังนั้น พรหมจรรย์ ซึ่งหมายถึง ศาสนา จะมีพรหมจรรย์ทั้งสามระดับ อยู่ในความหมายนี้

แนวคิดพรหมจรรย์คือวิริยะ

วิริยะ แปลว่า ความเพียร ในทางพระพุทธศาสนาแล้ว หมายถึง คุณธรรมที่มีอยู่ภายในจิตใจ ซึ่งอยู่ในพรหมจรรย์ขั้นที่ ๒ หรือขั้นการพัฒนาคุณภาพจิตใจของมนุษย์ให้มีความมั่นคง สามารถฟันฝ่าอุปสรรคต่าง ๆ บรรลุถึงจุดหมายตามที่ตนประสงค์ได้

วิริยะนั้น เป็นคุณธรรมที่เกี่ยวข้องกับการเจริญสมาธิ ที่คอยค้ำจุนเกื้อหนุนให้เกิดสมาธิ และช่วยเสริมประโยชน์ของสมาธิเพื่อบรรลุจุดหมายที่สูงขึ้นไป ดังนั้น จึงพบวิริยะปรากฏในองค์ธรรมต่าง ๆ มีฐานะต่าง ๆ กันออกไป เช่น วิริยะที่เป็นอิทธิบาทในกรณีที่เป็นหัวแรงใหญ่ให้บรรลุผลสำเร็จ เป็นผลในกรณีที่เป็นพลังคุ้มกันตัว ทำให้ธรรมฝ่ายตรงข้ามเข้าครอบงำทำอันตรายไม่ได้ เป็นอินทรีย์ในกรณีที่เป็นเจ้าการซึ่งทำหน้าที่กำจัดกวาดล้างอกุศลธรรมฝ่ายตรงข้าม คือความเกียจคร้าน ความหดหู่ ท้อถอย เป็นต้น และสร้างความพร้อมในการที่จะประกอบกิจกรรมต่าง ๆ เป็นโพชนงค์ในกรณีที่เป็นองค์ประกอบอย่างหนึ่งซึ่งเข้าร่วมกับองค์ธรรมอื่น ๆ ทำหน้าที่สัมพันธ์สืบทอดกันเพื่อนำไปสู่จุดหมาย คือความรู้แจ้ง สัจธรรม

แนวคิดพรหมจรรย์ หมายถึง วิริยะ เมื่อตรวจดูอย่างละเอียดแล้ว พบว่าปรากฏในมหาสัณหาทสูตร มัชฌิมนิกาย มูลปिटนคาสก^{๒๕} โดยข้อความในมหาสัณหาทสูตรนี้ เป็นพระดำรัสที่พระพุทธเจ้าตรัสกับพระสารีบุตร ทรงปรารภเรื่องที่สุนัขขัตตลิจจวีบุตรได้กล่าววาจาในที่ชุมนุมชนในกรุงเวสาลีว่า พระพุทธเจ้าไม่ใช่วิริยะ ไม่มีอุตตริมนุสสรธรรม ทรงแสดงธรรมตามความตรึกนึกคิดเดาเอาเองตามปฏิภาณของตน แต่ธรรมะนั้นก็นำให้ผู้ประพฤติปฏิบัติตามพันทุกขีได้ พระพุทธเจ้าตรัสกับพระสารีบุตรว่า สุนัขขัตตลิจจวีบุตรกล่าวด้วยความโกรธคิด

^{๒๕} ม.ม. ๑๒/๑๕๙ - ๑๙๒/๑๓๗ - ๑๖๕.

ว่าจะกล่าวโทษ แต่ที่กล่าวว่กรรมที่เราแสดงนำให้ทำตามพันทุกขได้นั้น เป็นการกล่าวคุณ แล้วแสดงว่า สุนัขลิจจวีไม่มีญาณหยั่งรู้กรรมเกี่ยวกับพระพุทธเจ้า เกี่ยวกับการแสดงฤทธิ์ได้ของพระพุทธเจ้า เกี่ยวกับทิพยโสต (หูทิพย์) เจโตปริยญาณ (ญาณกำหนดรู้จิตผู้อื่น) ของพระพุทธเจ้า จากนั้นทรงแสดงทสพลญาณ* เป็นอาทิ แล้วทรงแสดงพรหมจรรย์ประกอบด้วยองค์ ๔ อันพระองค์เคยประพฤติปฏิบัติมา เมื่อครั้งพระองค์เป็นอเจลก (ซีเบ็อย หรือนักบวชไม่นุ่งผ้า) ว่า พระองค์ได้ประพฤติพรหมจรรย์ประกอบด้วยองค์ ๔ ได้แก่ การบำเพ็ญตบะอย่างยิ่ง เช่น ทดลองเปลือยกาย นั่งกระหย่งนอนบนหนาม เป็นต้น การเป็นผู้ปอนหรือเศร้าหมองอย่างยิ่ง เช่น ปล่อยให้ให้สุลีละของหมักหมมจับกายจนเป็นสะเก็ด โดยไม่คิดที่จะลูบ เป็นผู้รังเกียจ (ในการทำลายสัตว์) อย่างยิ่ง เช่น มีสติก้าวเดิน ตั้งความเอ็นดูแม้ในหยดน้ำ เพื่อมิให้สัตว์ขนาดเล็กถึงความพินาศ เป็นผู้สงัดอย่างยิ่ง เช่น เข้าไปอยู่ป่า หลีกเลี้ยงมิให้ผู้คนพบเห็น พระพุทธเจ้าตรัสว่า ความประพฤติทั้งสี่ประการที่เป็นไปในลักษณะลักษณะทุกกรกิริยา คือการทรมานตนให้ได้รับความลำบากด้วยวิธีต่าง ๆ นั้นมิใช่ปฏิบัติเครื่องตรัสรู้แต่อย่างใด

จากหลักฐานในพระไตรปิฎกนี้ แม้มิได้แสดงไว้โดยตรงว่า พรหมจรรย์ประกอบด้วยองค์ ๔ หมายถึง วิริยะ เป็นเพียงแต่คัมภีร์รุ่นหลังเท่านั้นที่ได้อธิบายไว้ ดังที่เคยกล่าวมาแล้วในบทที่ ๓

* ทสพลญาณ พระญาณเป็นกำลังของพระตถาคต ๑๐ ประการ เรียกตามบาลีว่า ตถาคตพลญาณ คือ ๑. ฐานาฐานญาณ (ปริชากำหนดรู้ฐานะคือสิ่งที่เป็นไปได้และอฐานะคือสิ่งที่เป็นไปไม่ได้) ๒. วิปากญาณ (ปริชากำหนดรู้ผลแห่งกรรม) ๓. สัพพัตถคามินีปฏิปทาญาณ (ปริชากำหนดรู้ทางไปสู่ภูมิทั้งปวง) ๔. นานาธาตุนญาณ (ปริชากำหนดรู้ธาตุต่าง ๆ) ๕. นานาธิมุตตกญาณ (ปริชากำหนดรู้อิทธิมุตติ คืออหยาศัยของสัตว์ทั้งหลายอันเป็นต่าง ๆ กัน) ๖. อินทริยปิโรปรียตตญาณ (ปริชากำหนดรู้ความหย่อน และยิ่งแห่งอินทริยของสัตว์ทั้งหลาย) ๗. ฌานาทีสังกิลเสาทิญาณ (ปริชากำหนดรู้อาการมีความเศร้าหมองเป็นต้นแห่งธรรมมีฌานเป็นต้น) ๘. ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ (ปริชากำหนดระลึกชาติหนหลังได้) ๙. จุตูปปาตญาณ (ปริชากำหนดรู้จุด และอุบัติของสัตว์ทั้งหลายผู้เป็นต่าง ๆ กันโดยกรรม) ๑๐. อาสวัภษญาณ (ปริชารู้จักอาสวะให้สิ้น)

ในเรื่องนี้ ผู้วิจัยเห็นด้วยกับทัศนะของนักปราชญ์ผู้รจนาคัมภีร์รุ่นหลังว่า พรหมจรรย์ประกอบด้วยองค์ ๔ คือ วิริยะ หมายถึง การบำเพ็ญเพียร เพราะเป็นพรหมจรรย์คือวิริยะที่พระพุทธเจ้าเคยประพฤติเมื่อครั้งพระองค์เป็นอเจลก ซึ่งเหมาะสมกับสภาพและระดับชีวิตของอเจลก ความประพฤติดังกล่าว ถือว่าเป็นความประพฤติอันประเสริฐในครั้งนั้น

สำหรับในแนวคิดทางพุทธศาสนา วิริยะ หรือความเพียรนั้นนับได้ว่าเป็นคุณธรรมที่สำคัญยิ่งข้อหนึ่ง เป็นคุณธรรมที่ผู้หวังความสำเร็จในกิจการต่าง ๆ จะต้องปลูกฝังขึ้นในจิตใจของตน เพราะการดำเนินชีวิตของคนเรานั้น ต้องเผชิญกับปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ นานัปประการ บางอย่างต้องใช้เวลานานถึงจะประสบผลสำเร็จ หากไม่มีคุณธรรมทางใจ คือ ความเพียรพยายามเสียแล้วก็ยากที่จะทำงานให้บรรลุผลสำเร็จได้ ดังนั้น ความเพียรพยายามจึงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการพัฒนาคุณภาพชีวิตและจิตใจของมนุษย์ทุกคน

การที่ต้องเน้นความสำคัญของความเพียรนั้น ก็เพราะพื้นฐานของพระพุทธศาสนาที่ว่า สัจธรรมเป็นกฎธรรมชาติ หรือหลักความจริงที่มีอยู่โดยธรรมชาติ พระพุทธเจ้ามีฐานะเพียงเป็นผู้ค้นพบหลักความจริง แล้วนำมาเปิดเผยแก่ผู้อื่นให้รู้ตามเท่านั้น การที่จะได้รับผลจากการปฏิบัติเป็นเรื่องของความเป็นไปอันเที่ยงธรรม ตามเหตุปัจจัยของกฎธรรมชาติ พระศาสดามีโช่ผู้บันดาล เมื่อเป็นเช่นนั้น ทุกคนจำเป็นต้องเพียรพยายามสร้างผลสำเร็จด้วยเสี้ยวแรงของตนเอง ดังพระพุทธพจน์ว่า “ความเพียร ท่านทั้งหลายต้องทำเอง ตถาคตทั้งหลายเป็นแต่ผู้บอกทางให้”^{๒๙} และพระพุทธพจน์ว่า “บุคคลจะล่วงทุกข์ได้เพราะความเพียร”^{๓๐} เพราะเหตุนี้ วิริยะ จึงได้ชื่อว่าเป็นพรหมจรรย์ หรือความประพฤติอันประเสริฐ สำหรับพัฒนาคุณภาพชีวิตและจิตใจของมนุษย์ทุกคน ให้มีความมั่นคง ไม่คิดท้อถอยในระหว่างที่ยังไม่ประสบความสำเร็จ

^{๒๙} พุ.ธ. ๒๕/๓๐/๕๑

ตุมฺเหติ กิจฺจํ อตฺตปฺปิ อภฺยตฺตาโร ตถาคตา

^{๓๐} ส.ส. ๑๕/๔๔๓/๓๑๕; พุ.สุ. ๒๕/๓๑๑/๓๖๑.

วิริเยน ทุกฺขมจฺเจติ

แนวคิดเรื่องพรหมจรรย์ในคัมภีร์อรรถกถา และฎีกา

อนึ่ง คัมภีร์รุ่นหลัง เช่น อรรถกถาสามัญญผลสูตร^{๑๐} เป็นต้น พระอรรถกถาจารย์ กล่าวว่าพรหมจรรย์มี ๑๐ ประการ เช่นเดียวกับในพระไตรปิฎก ในอรรถกถารถวินิตสูตร เพิ่ม สมณธรรม จึงรวมเป็นพรหมจรรย์ ๑๑ ประการ ในอรรถกถาและฎีกามหาสิหนาทสูตรเพิ่ม ธรรมเทศนาและอัชฌาสัย จึงรวมเป็นพรหมจรรย์ ๑๒ ประการ ซึ่งจะได้กล่าวไปตามลำดับ

แนวคิดพรหมจรรย์หมายถึงสมณธรรม

ในอรรถกถารถวินิตสูตร^{๑๑} พระอรรถกถาจารย์ เพิ่มพรหมจรรย์ขึ้นอีกหนึ่งประการ คือ สมณธรรม ได้ชื่อว่า พรหมจรรย์ พร้อมกับอธิบายเรื่องราวประกอบว่า ในสมัยพุทธกาล ครั้งหนึ่งเมื่อท่านพระธรรมเสนาบดีสารีบุตรเถระ สนทนารธรรมกับท่านพระปุลณเถระ ช่วงหนึ่งของการสนทนา ได้ถามถึงการประพฤติพรหมจรรย์ว่า

ท่านปุลณะ ผู้มีอายุ ท่านยังยินดีการประพฤติพรหมจรรย์ในพระผู้มีพระภาคเจ้า หรือ ท่านพระปุลณเถระตอบว่า ขอรับท่านพระสารีบุตร

ในประโยคถามตอบนี้ มีข้อที่น่าสังเกตอยู่ว่า ในเมื่อทั้งพระธรรมเสนาบดีสารีบุตรเถระและพระปุลณเถระทั้งสองรูปนี้ ต่างก็เป็นพระอรหันต์ อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว แต่เหตุไฉน ท่านพระธรรมเสนาบดีสารีบุตรเถระจึงยังถามถึงเรื่องการประพฤติพรหมจรรย์อยู่อีก นี่ แสดงว่าคำว่า พรหมจรรย์ ในภาคตถสถานนี้ มิได้มีความหมายเหมือนกับความหมายของพรหมจรรย์ที่กล่าวมาแล้ว และเมื่อมาพิจารณาดูจะเห็นว่า การประพฤติพรหมจรรย์ของพระ

^{๑๐} พระพุทธโฆษาจารย์ สุมังคลวิลาสินิยา นาม ที่มณิกายฎกกถาย สีลขุบุตร วคฺคฺวณฺณนา ปจฺจิม ภาโค (กรุงเทพฯ ฯ: โรงพิมพ์วิญญูญาณ, ๒๕๓๒) ข้อ ๑๙๐ หน้า ๑๖๐.

^{๑๑} พระพุทธโฆษาจารย์ ปปญฺจสุทฺธิยา นาม มชฺฌิมนิกายฎกกถาย มุลปณฺณาส วณฺณนา ทฺติโย ภาโค (กรุงเทพฯ ฯ: โรงพิมพ์วิญญูญาณ, ๒๕๓๒) ข้อ ๒๕๖ หน้า ๖๓.

อรหันต์ต้องมีอะไรเป็นพิเศษ นั่นคือพระอรหันต์ผู้สิ้นกิเลสแล้ว แต่เมื่อท่านนั่งอยู่ท่ามกลางบริษัท ท่านจะนั่งสงบอยู่ด้วยอำนาจของการเจริญสมณธรรมคือการมนสิการถึงทวัตติงสาการะ นี่จึงเป็นการแสดงถึงคำตอบของท่านพระปุณณเถระว่า ที่แท้พรหมจรรย์ที่พระสารีบุตรถามถึงนั้น แท้จริงแล้วก็คือเจริญสมณธรรมนั่นเอง และที่ว่า สมณธรรมคือการมนสิการถึงทวัตติงสาการะ นั้น มีเรื่องพระภิกษุ ๖๐ รูปที่มาในอรรถกถาธรรมบทเป็นหลักฐาน เรื่องโดยย่อมีอยู่ว่า พระภิกษุประมาณ ๖๐ รูป ได้เรียนกรรมฐานในสำนักพระบรมศาสดาแล้ว ไปเจริญกรรมฐานอยู่ที่ มาติกคามใกล้เชิงเขา ในแคว้นโกศล วันหนึ่งมารดาของนายมาติกคามประสงค์จะถวายน้ำ ปานะแก่พระภิกษุเหล่านั้น จึงเตรียมสิ่งของแล้วเดินทางไปยังที่อยู่ของภิกษุเหล่านั้น เมื่อไปถึง ก็มีได้เห็นภิกษุเลยสักรูปเดียว เมื่อสอบถามจึงทราบว่า จะมาประชุมกันด้วยสัญญาณ ระฆัง จึงให้สัญญาณระฆังขึ้น ได้เห็นพระภิกษุเดินออกมาด้วยอาการสำรวมจากทิศต่าง ๆ กัน และเมื่อทราบว่าท่านเหล่านั้นกำลังเจริญสมณธรรมจึงถามว่า อะไรชื่อว่าสมณธรรม ภิกษุเหล่านั้นตอบว่า การสลายทวัตติงสาการะด้วยมนสิการอย่างจดจ่อนี้ชื่อว่าสมณธรรม

จากสาธกที่กล่าวมานี้จึงเป็นอันสรุปได้ว่า คำว่า พรหมจรรย์ ที่ท่านพระธรรมเสนาบตี สารีบุตรเถระถามท่านพระปุณณเถระนั้นได้แก่สมณธรรมที่หมายถึงการสลายทวัตติงสาการะ ด้วยมนสิการนั่นเอง

เมื่อนับพรหมจรรย์ในพระไตรปิฎก ๑๐ ประการรวมเข้ากับพรหมจรรย์ คือสมณธรรม ที่พระอรรถกถาจารย์กล่าวไว้ ในอรรถกถาสัมมัญญผลสูตรเป็นต้น พรหมจรรย์ก็มี ๑๑ อย่าง

แนวคิดพรหมจรรย์หมายถึงพระธรรมเทศนา

ในคัมภีร์อรรถกถาสังยุตตนิคาย พระอรรถกถาจารย์กล่าว พรหมจรรย์ หมายถึงเทศนา ดังข้อความว่า “ธมฺมเทศนา นิ อธิ พรหมจริยฺนฺติ อธิปฺเปตา”^{๓๓} (แปลว่า ก็ คำว่า พรหมจรรย์ ในที่นี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าประสงค์เอาพระธรรมเทศนา)

^{๓๓} พระพุทธโฆษาจารย์ สารตฺถกปฺกาสิณฺยา นาม สํยุตฺตนิคายกฺกถาย สคาถา วคฺคควณฺณนา ปจฺจิม ภาโค (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์วิญญูญาณ, ๒๕๓๒) ข้อ ๑๔๔ หน้า ๒๑๐.

ในฎีกามหาสีหนาทสูตร พระฎีกาจารย์ก็ได้อธิบาย คัพพท์ว่า พรหมจรรย์ iva ได้แก่ ธรรมเทศนา. และในมังคลัตถทีปนี ภาค ๒ พระสิริมังคลาจารย์อธิบายถึงเหตุผล ทำให้ธรรมเทศนาได้ชื่อว่าพรหมจรรย์ivaว่า “ธรรมเทศนานั้นเรียกว่า พรหมจรรย์ เพราะเป็น จริยา ชื่อว่าประเสริฐ คือล้ำเลิศ เพราะนำความเป็นผู้ประเสริฐมาแก่เวไนยสัตว์ทั้งหลาย อีก อย่างหนึ่งเป็นจริยาอันเป็นไปทางวาจาแห่งพรหมคือพระผู้มีพระภาค”^{๓๕}

แนวคิดพรหมจรรย์หมายถึงอัยยาคัย

แนวคิดเรื่องนี้เป็นแนวคิดที่พระอาจารย์ธรรมपालเถระได้แสดงให้เห็น ในมัชฌิมนิกาย ฎีกา ตอนที่อธิบายมหาสีหนาทสูตร ซึ่งกล่าวถึงแนวคิดเรื่องพรหมจรรย์ในความหมายต่าง ๆ iva โดยยกอุทานคาถาของกษัตริย์หนุ่มนามว่าคามณีจากขุททกนิกายชาดก เอกกนิบาต ความ ของคาถานั้นว่า “เออ ก็ ความหวังผลย่อมสำเร็จแก่ผู้ไม่รีบร้อนโดยแท้ เรามีพรหมจรรย์สำเร็จ แล้ว คามณี ท่านจงรู้อย่างนี้”^{๓๕}

พระอาจารย์ธรรมपालเถระ อธิบายความของคาถานี้ โดยเฉพาะคำว่า พรหมจรรย์ มีความหมายว่า มีอัยยาคัยประณีตอันสำเร็จแล้วโดยพิเศษ คือมีมโนรถอันโอฬารเต็มเปี่ยม แล้ว แท้จริงพระราชานุ่มทรงพระนามาภิไธยว่าคามณี ทรงหมายเอาอัยยาคัย แต่ตรัสโดย ลำนวนว่า พรหมจรรย์ เพราะเป็นความประพุดติทางใจอันประเสริฐ

แนวความคิดของพระฎีกาจารย์ในเรื่องนี้ นับว่าเป็นแนวความคิดที่ฉีกออกไปแนว ความคิดของพระอรรถกถาจารย์โดยสิ้นเชิง เพราะว่า พระฎีกาจารย์ท่านใช้วิจารณ์ญาณ พิจารณาถึงความจริงในมโนรถของความเป็นพระราชโอรสว่า โดยธรรมดาแล้ว เมื่อเกิด เป็นลูกกษัตริย์ ก็ปรารถนาที่จะได้ขึ้นครองราชสมบัติต่อจากพระชนกด้วยกันทุกพระองค์ แต่ เนื่องจากเจ้าชายคามณีนีเป็นพระราชโอรสองค์เล็กที่สุดในจำนวนพระราชโอรส ๑๐๐ พระองค์

^{๓๕} พระสิริมังคลาจารย์ มงฺคฺลตฺถทีปนี ทฺติโย ภาค (กรุงเทพฯ ๙: โรงพิมพ์มหาเมฆ ราชวิทยาลัย, พ.ศ. ๒๕๒๔) หน้า ๓๙๗.

^{๓๕} พระพุทธโฆษาจารย์ ชาตกฏจกถาย เอกนิปาตวณฺณนา ปจฺจิม ภาค (กรุงเทพฯ ๙: โรงพิมพ์มหาเมฆราชวิทยาลัย, พ.ศ. ๒๕๖๕ - ๒๕๖๗) หน้า ๒๐๔.

โดยธรรมดาแล้ว ความปรารถนาในพระทัยของพระองค์จะไม่มีทางเป็นไปได้เลย แต่เพราะพระองค์ทรงปฏิบัติตามคำสอนของพระโพธิสัตว์อย่างมั่นคง ในการบำเพ็ญสังกหัตถกรรม ๔ ประการอย่างสม่ำเสมอ ด้วยอำนาจการประพาศิตนอยู่ในคุณธรรม ๔ ประการนี้ จึงทำให้ความปรารถนาของพระองค์สำเร็จได้

เมื่อพระภิกษุอาจารย์ พิจารณาถึงความเป็นไปอย่างนี้ จึงแสดงแนวความคิดเรื่องพรหมจรรย์ศัพท์ที่อยู่ในอุทานคาถาของกษัตริย์หนุ่มนามว่าคามณีนีว่าต้องมีความหมายว่า อัชฌาคัย หรืออัธยาชัย ที่เรียกว่าความปรารถนาอันแรงกล้านั่นเอง

ดังนั้น พรหมจรรย์ที่มาในอรรถกถามหาสีหนาทสูตร และฎีกามหาสีหนาทสูตร จึงมี ๑๒ ประการ ดังข้อความว่า

พรหมจรรย์นุตติ ทานปี เวยยาวัจฉปี ลิกฺขาทปี พรหมวิหาราปี ธมฺมเทศนาปี เมถุนวิริตปี สทฺหารสนฺโตโสปี อุโปสโถปี อริยมคฺโคปี สกฺลสาสนปี อชฺฌมาสโยปี วิริยปี วุจฺจติ^{๑๖} ฯ

แปลว่า ทาน ความประพฤตินวนชวาย คือ ๕ พรหมวิหาร ธรรมเทศนา การงดเว้นจากเมถุนธรรม ความพอใจในสามภรรยาของตน คืออุโบสถ อริยมรรค คำสั่งสอนทั้งสิ้น อัชฌาคัย ท่านเรียกว่าพรหมจรรย์

จากความหมายของคำว่า พรหมจรรย์ ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกทั้ง ๑๐ ประการนั้นสรุปได้ ๓ ประเด็น คือ

ประเด็นแรก พรหมจรรย์ที่พระพุทธเจ้าทรงประพาศิตนในชาติปัจจุบันที่พระองค์ตรัสรู้มี ๓ ประการ ได้แก่ เมถุนวิริต อริยมรรค และศาสนา

ประเด็นที่สอง พรหมจรรย์ที่พระพุทธเจ้าเคยประพาศิตนปฏิบัติมาแต่อดีตชาติ เมื่อครั้งพระองค์เป็นพระโพธิสัตว์ ยังไม่ได้ตรัสรู้มี ๒ ประการ ได้แก่ อัปปมัญญา และวิริยะ

ประเด็นที่สาม พรหมจรรย์ที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนโลมตามชาดกมี ๓ ประการ คือ ทาน สทฺหารสนฺโตษ และอุโสถศีล และตรัสสอนโลมตามเรื่องที่ทรงแสดงเป็นบุคคลาธิฏฐาน ๒ ประการ คือ เวยยาวัจฉะ และเบญจศีล

^{๑๖} พระพุทธโฆษาจารย์ ปปัญจสุทธานิยา นาม มชฺฌิมนิกายฎกฺกถาย มูลปญฺณาสวณฺณนา ปจฺจโม ภาค (กรุงเทพฯ ฯ: โรงพิมพ์วิญญูญาณ, ๒๕๓๒) ข้อ ๑๕๕ หน้า ๓๖๒.

อิทธิพลความเชื่อเรื่องการประพาศิพรหมจรรย์ในพระไตรปิฎก

อิทธิพลความเชื่อเรื่องการประพาศิพรหมจรรย์ว่าเป็นสิ่งที่ทำให้ผู้ประพาศิพรหมจรรย์ที่เรียกว่า พรหมจารี ถึงความหลุดพ้นจากกิเลสได้ จึงส่งผลให้บุคคลผู้ได้ฟังธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าแล้วเข้ามาประพาศิพรหมจรรย์ในพระพุทธศาสนาเป็นจำนวนมาก บางท่านประสบปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ ในการประพาศิพรหมจรรย์ในขณะที่ตนครองเพศฆราวาส ถึงกับละบ้านเรือนออกบวช เพื่ออยู่ประพาศิพรหมจรรย์ในพระตถาคต บางคนยังไม่อาจละบ้านเรือนได้ก็ประพาศิพรหมจรรย์ในเพศของฆราวาส ในที่นี้อาจกล่าวถึงความเชื่อซึ่งเป็นประเด็นที่สำคัญโดยสังเขปดังต่อไปนี้

๑. ความเชื่อที่ว่า การประพาศิพรหมจรรย์จะบริสุทธิ์บริบูรณ์โดยสิ้นเชิงได้ ก็ต่อเมื่องดเว้นจากการเสพเมถุนโดยเด็ดขาด (เมถุนวิริติ) แล้วออกบวชเป็นบรรพชิต ยกตัวอย่างกรณีของพระสุทินกัลลทปุตตะ เป็นต้น ที่ได้ฟังศาสนธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าแล้วเกิดความคิดว่า บุคคลผู้อยู่ครองเรือนจะประพาศิพรหมจรรย์ให้บริสุทธิ์บริบูรณ์โดยเชิงประดุจดั่งสังข์ชนิดนั้นเป็นสิ่งที่ทำได้ยาก ด้วยอิทธิพลของความเชื่อดังกล่าว จึงทำให้สุทินกัลลทปุตตะออกบวชด้วยความเชื่อความเลื่อมใสในพระพุทธเจ้า แม้ว่าจะถูกคัดค้านจากบิดามารดาและภรรยาก็ตามที่ แต่ก็ไม่อาจจะห้ามไม่ให้สุทินกัลลทปุตตะออกบวชประพาศิพรหมจรรย์ได้^{๓๗}

๒. ความเชื่อที่ว่า พรหมจรรย์คือความประพาศิอันประเสริฐ เป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิต และจิตใจของตนเองให้เหมาะสมกับสถานภาพ และระดับชีวิตของเวไนยนิกรชน ยกตัวอย่าง เช่น กรณีของบิดามารดาของพระโฬิสัสดี^{๓๘} และในกรณีของบิดามารดาของนกุล^{๓๙} ที่ประพาศิพรหมจรรย์คือ สหารสันโดษ ซึ่งนับได้ว่า เป็นพรหมจรรย์ที่เหมาะสมกับชีวิตและความเป็นอยู่อย่างประเสริฐสำหรับผู้ครองเรือน เป็นต้น อาจกล่าวได้ว่า ความเชื่ออย่างนี้มีผลต่อความเชื่อของคนในสังคมของชาวพุทธโดยทั่วไป ที่นิยมการมีผัวเดียวเมียเดียว

จากที่กล่าวมานี้ จะเห็นได้ว่า พรหมจรรย์ ก็คือหลักการพัฒนาคุณภาพชีวิต หรือหลักการครองชีวิตที่ถูกต้องสมบูรณ์ของมนุษย์ตามสถานภาพและระดับชีวิตของแต่ละบุคคล

^{๓๗} ดู วินย. ๑/๑๐/๑๙.

^{๓๘} ดู ขุ.ชา. ๒๗/๑๔๑๕/๒๘๙.

^{๓๙} ดู อัง.ตุฎก. ๒๑/๕๕/๘๐.

พรหมจารีในพระไตรปิฎก

ศัพท์ว่า พรหมจารี หมายถึง ผู้ประพฤติพรหมจรรย์ นักปราชญ์ภาษาบาลีตั้งวิเคราะห์ไว้ว่า

พรหมํ จรตีติ พรหมจารี

แปลว่า ผู้ประพฤติซึ่งธรรมอันประเสริฐ ชื่อว่าพรหมจารี
และวิเคราะห์ว่า

พรหมํ จรติ สีเลนาติ พรหมจารี

แปลว่า ผู้ประพฤติซึ่งธรรมอันประเสริฐโดยปกติ ชื่อว่าพรหมจารี

พรหม เป็นบทรหน้า จร ธาตุ ในความเที่ยวไป ดำเนินไป จาริกไป ประพฤติ
ดำเนินชีวิต ครองชีวิต เป็นอยู่ ลง ณ ปัจจุบันในนามกิตก์

ศัพท์ว่า พรหมจารี ในภาษาสันสกฤตใช้ศัพท์ว่า “พรหมจารินุ” (brahmacārin) ทั้งในศาสนาพราหมณ์ และศาสนาพุทธ ได้แก่ ผู้ประพฤติพรหมจรรย์เช่นเดียวกัน แต่ความหมายไม่เหมือนกัน ในที่นี้จะได้เปรียบเทียบความหมาย และแนวความคิดของคำว่าพรหมจารี ในศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธต่อไป

พรหมจารีในศาสนาพราหมณ์

คำว่า พรหมจารี หมายความว่า ไปสู่พรหมัน หรือตามพรหมัน (คำศักดิ์สิทธิ์)^{๔๐} หรือผู้ประพฤติพรหมจรรย์ ซึ่งหมายถึง นักศึกษา ผู้เรียนท่องจำคัมภีร์พระเวท ถือว่าเป็นชั้นแรกแห่งชีวิต ชั้นแห่งชีวิตของพราหมณ์มี ๔ ชั้น เรียกว่า อาศรม ๔ ได้แก่ พรหมจารี คฤหัสถ์ วานปรัสถ์ และสันยาสี

พรหมจารี ในศาสนาพราหมณ์ หรือฮินดู เป็นลำดับแรกแห่งชีวิต กำหนดบุคคล (ชาย) ผู้เกิดในตระกูลพราหมณ์ กษัตริย์ และแพศย์ มีอายุครบ ๕ ปี ๘ ปี หรือ ๑๖ ปี เข้า

^{๔๐} จานงค์ ทองประเสริฐ บ่อเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย ภาค ๑ (พระนคร: โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น, ๒๕๑๒) หน้า ๓๔.

พิธีอันหนึ่งเรียกว่า อุปานยน์ อุปนาย หรือ อุปนายน์ คือพิธีนำเด็กเข้าฝากตัวเป็นศิษย์ของครู หรือการเข้าสู่พิธีเป็นทวิชาติ พิธีดังกล่าวเด็กจะต้องคล้องด้ายศักดิ์สิทธิ์ เรียกว่าสายธูร่า หรือ ยัชโญปวีต ซึ่งครูเป็นผู้สวมให้ เมื่อคล้องด้ายศักดิ์สิทธิ์แล้วเท่ากับประกาศตนเป็นพรหมจารีตั้งใจประพฤติพรหมจรรย์ศึกษาเล่าเรียนคัมภีร์พระเวทอยู่ในสำนักของครู ปฏิบัติตามกฎข้อบังคับของพรหมจารีอย่างเคร่งครัด จนอายุได้ ๒๕ ปี เป็นอันสิ้นภาวะพรหมจรรย์ เป็นพราหมณ์โดยสมบูรณ์ เมื่อเป็นพราหมณ์แล้วจะได้สิทธิแห่งความเป็นพราหมณ์ตามที่พระพรหมเป็นผู้ประทานให้ คือ

๑. ศึกษาท่องจำคัมภีร์พระเวทได้เต็มภาคภูมิ (คนธรรมดาที่ไม่ใช่พราหมณ์ แต่จะต้องคัมภีร์พระเวทไม่ได้)
๒. สั่งสอนคัมภีร์พระเวทแก่คนทั้งหลายได้ (ถือว่าเป็นตัวแทนของพรหม คนอื่นสอนไม่ได้ เป็นบาป)
๓. ทำัญญพิธีเพื่อตนเองและผู้อื่น
๔. รับทักษิณา หรือทานจากผู้อื่น
๕. บริจาคทานแก่ผู้อื่น

กล่าวโดยสรุปแล้ว พรหมจารี ในศาสนาพราหมณ์ หรือฮินดู ก็คือเด็กผู้เกิดในวรรณะพราหมณ์ กษัตริย์ แพศย์ ผู้กำลังศึกษาท่องจำคัมภีร์พระเวท

พรหมจารีในศาสนาพุทธ

พรหมจารี ในพระพุทธศาสนานั้น มีความหมายที่แตกต่างไปจากศาสนาพราหมณ์ ดังนี้ คือ

๑. พรหมจารี หมายถึง บุคคลผู้ประพฤติพรหมจรรย์ ด้วยการเว้นจากเมถุน ดังพระพุทธพจน์ว่า “บุคคลละกรรมเป็นข้าศึกแก่พรหมจรรย์ เป็นผู้ประพฤติพรหมจรรย์ ประพฤติห่างไกล เว้นขาดจากเมถุนอันเป็นเรื่องของชาวบ้าน”^{๕๐}

^{๕๐} ม.ม. ๙/๑๐๓/๘๓; ม.ม. ๑๒/๓๓๓/๓๔๒; ๔๕๕/๔๙๑.

๒. พรหมจรรย์ หมายถึง ผู้ประพฤติพรหมจรรย์ ด้วยการปฏิบัติตามแนวทาง อริยมรรคมีองค์ ๘ ดังพระพุทธพจน์ว่า “บุคคลใดประกอบด้วยอริยมรรคมีองค์ ๘ นี้ บุคคลนั้น เรียกว่า พรหมจรรย์”^{๕๒}

๓. พรหมจรรย์ หมายถึง พระพุทธเจ้า ดังข้อความว่า

พราหมณ์ชานุกุสโลมีทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า แม้ท่านพระสมณโคดมก็ทรง ปฏิญญาว่า เป็นพรหมจรรย์หรือ? พระพุทธเจ้าตรัสว่า พราหมณ์ เมื่อกล่าวถึง บุคคลผู้ประพฤติพรหมจรรย์ ไม่ขาดตกบกพร่อง ไม่ต่างพร้อย บริสุทธ์บริบูรณ์ อย่างถูกต้อง ก็พึงกล่าวกับเราอย่างนั้นแล เพราะเราประพฤติพรหมจรรย์ ไม่ขาดตกบกพร่อง ไม่ต่างพร้อย บริสุทธ์ บริบูรณ์เต็มที^{๕๓}

จะเห็นได้ว่า คำว่า พรหมจรรย์ ในศาสนาพราหมณ์กับศาสนาพุทธนั้น มีความหมายต่างกัน กล่าวคือ พรหมจรรย์ ในศาสนาพุทธ หมายถึง บุคคลผู้ประพฤติพรหมจรรย์ ด้วยการเว้นจากการเสพเมถุน ที่ยังนับว่า เป็นความประพฤติในระดับศีล หรือระดับชั้นพื้นฐานในการอบรมกาย วาจา อันเป็นมูลฐานแห่งการพัฒนาจิตใจให้สงบเยือกเย็น ตลอดถึงผู้ประพฤติพรหมจรรย์ ด้วยการปฏิบัติตามแนวมัชฌิมาปฏิปทา หรือมรรคมีองค์ ๘ เพื่อบรรลุถึงจุดหมายสูงสุดตามหลักคำสอนในพุทธศาสนา ได้แก่ นิพพาน จึงจะได้ชื่อว่า เป็นผู้บริสุทธ์ผุดผ่องจากกิเลสเครื่องเศร้าหมองต่าง ๆ มิใช่เป็นเพียงเด็กที่ศึกษาเรียนท่องจำคัมภีร์พระเวทก็ทำให้เป็นผู้บริสุทธ์เหมือนความเข้าใจของผู้นับถือศาสนาพราหมณ์

^{๕๒} ส.ม. ๑๙/๕๘/๒๑.

โย โข อาวุโส อมิณา อริเยน อฏฺสงฺคิเกณ มคฺเคน สมฺนุนาโคโต อโย จุจฺจติ พฺรหฺมจฺริโย

^{๕๓} อ.จ. ส.ต.ต.ก. ๒๓/๔๗/๕๕.

ชานุกุสโลมี พฺรหฺมโณ ภาควนฺตํ เอตทโวจ ภวมุปี โน โคตโม พฺรหฺมจฺริโย ปฏิชานาตีติ ฯ ยญฺหิ ตํ พฺรหฺม สมฺมา วทมาโน วเทยฺย อชฺณฺทํ อจฺฉิทฺทํ อสพลํ อกมฺมาลํ ปริปุณฺณํ บริสุทธ์ํ จรตีติ ฯ มเมว ตํ พฺรหฺมณฺ สมฺมา วทมาโน วเทยฺย อหฺนฺหิ พฺรหฺมณฺ อชฺณฺทํ อจฺฉิทฺทํ อสพลํ อกมฺมาลํ ปริปุณฺณํ บริสุทธ์ํ พฺรหฺมจฺริโย จรามีติ ฯ

พรหมจรรย์ ในศาสนาพุทธไม่มีการกำหนดด้วย เพศ ชั้น วรรณะ^{๔๔} เหมือนศาสนา พราหมณ์ ใครก็ตามที่ประพฤติพรหมจรรย์ ด้วยการละเว้นจากการเสพเมถุนก็ดี ด้วยการ ดำเนินชีวิตตามแนวมัชฌิมาปฏิปทา หรือมรรคมืองค์ ๘ กิติ เรียกว่า พรหมจรรย์ ผู้ ประพฤติพรหมจรรย์ทั้งนั้น

จุดมุ่งหมายของการประพฤติพรหมจรรย์ในพระไตรปิฎก

การประพฤติพรหมจรรย์ในพระพุทธศาสนา ก็ด้วยจุดประสงค์ คือ การรู้ การ เห็นความจริงอย่างประเสริฐ หรือการรู้การเห็นอริยสัจ ๔ ดังจะเห็นได้จากพระพุทธพจน์ว่า "บุคคลอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ ในพระผู้มีพระภาค เพื่อรู้ เพื่อเห็น เพื่อบรรลุ เพื่อกระทำให้แจ้ง เพื่อตรัสรู้ สิ่งนั้น (กล่าวคือข้อที่ว่า นี้ทุกข์ นี้ทุกข์สมุทัย นี้ทุกข์ นิโรธ นี้ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา)"^{๔๕}

ความหมายของอริยสัจ ๔

คำว่า อริยสัจ แปลว่า ความจริงอันประเสริฐ กล่าวคือเป็นธรรมชาติอย่างแท้จริง มิได้วิปริตผันแปรเป็นอย่างอื่น ซึ่งตีความหมายออกเป็น ๓ นัย คือ

๑. หมายความว่า ความจริงทั้งสี่ข้อนี้ เป็นธรรมะที่ค้นพบโดยพระอริยเจ้า มิใช่ค้นพบโดยปุถุชน จึงเรียกว่า อริยสัจ

๒. หมายความว่า ความจริงทั้งสี่ข้อนี้เป็นกฎแห่งการปฏิบัติ ที่ผู้ใดปฏิบัติ ได้สมบูรณ์แล้ว ผู้นั้นจะเป็นอริยชน จึงเรียกว่า อริยสัจ

^{๔๔} ดู มธุรสสูตร ม.ม. ๑๓/๔๖๔/๔๒๘

^{๔๕} อัง.นวก. ๒๓/๒๑๗/๓๙๙.

๓. หมายความว่า ธรรมะคือความจริงในโลกนี้มีอยู่มากมาย แต่ความจริงเหล่านั้นเป็นเพียงสามัญสัจจะ คือความจริงสามัญธรรมดา ส่วนความจริงทั้งสี่ข้อนี้ เป็นความจริงชั้นสูงสุด เหนือสามัญสัจจะ จึงเรียกว่า อริยสัจ

พระพุทธเจ้าตรัสว่า พระตถาคตเป็นอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า เพราะได้ตรัสรู้ อริยสัจ ๔ นี้ตามเป็นจริง จึงเรียกว่า อริยะ แล้วตรัสอธิบายความหมายของอริยสัจ ๔ ว่า

ภิกษุทั้งหลาย ข้อนี้แล เป็นทุกขอริยสัจ คือ ชาติ (ความเกิด) ก็เป็นทุกข์ ชรา (ความแก่) ก็เป็นทุกข์ พยาธิ (ความเจ็บไข้) ก็เป็นทุกข์ มรณะ (ความตาย) ก็เป็นทุกข์ การประจวบกับสิ่งอันไม่เป็นที่รักเป็นทุกข์ การพลัดพรากจากสิ่งเป็นที่รัก ก็เป็นทุกข์ ปรรตณาสังโดไมได้สิ่งนั้นก็เป็ทุกข์ โดยย่ออุปาทานขันธ ๕ เป็นทุกข์

ภิกษุทั้งหลาย ข้อนี้แล เป็นทุกขสมุทัยอริยสัจ คือต้นเหตุที่ทำให้มีภพใหม่ ประกอบด้วยความเพลน และความติดใจ คอยผลิตเพลนอยู่ในอารมณ์นั้น ๆ ได้แก่ กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา

ภิกษุทั้งหลาย ข้อนี้แลเป็นทุกขนิโรธอริยสัจ คือการที่ตัดหนั้นแลดับไปได้ด้วยการส่ำรอกออกหมด ไม่มีเหลือ การสละเสียได้ สลัดออก พ้นไปได้ ไม้หน่วงเหนี่ยวพัวพัน

ภิกษุทั้งหลาย ข้อนี้แลเป็นทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ คืออริยมรรคมีองค์ ๘ นี้แหละ ได้แก่ สัมมาทิฏฐิ ๗๗ สัมมาสมาธิ ^{๔๐}

ขยายความออกไปอีกดังนี้

๑. ทุกข์ แปลว่า ความทุกข์ หรือสภาพที่ทนได้ยาก ได้แก่ปัญหาต่าง ๆ ของมนุษย์ กล่าวให้ลึกลงไปหมายถึง สภาวะของสิ่งทั้งหลายที่ตกอยู่ในกฎธรรมดาแห่งความไม่เที่ยง เป็นอนัตตา ซึ่งประกอบด้วยภาวะบีบคั้น กดดัน ขัดแย้ง ขัดข้อง มีความบกพร่อง ไม่สมบูรณ์ในตัวเอง ขาดแก่นสารและความเที่ยงแท้ ไม่อาจให้ความพึงพอใจเต็มอิมแท้จริงพร้อมที่จะก่อปัญหา สร้างความทุกข์ขึ้นมาให้เสมอ ทั้งที่เกิดเป็นปัญหาขึ้นแล้ว และที่อาจเกิดปัญหาขึ้นได้ทุกเมื่อแก่ผู้ที่ยึดติดถือมั่นไว้ด้วยอุปาทาน

^{๔๐} วินย. ๔/๑๔/๑๘; ส.ม. ๑๙/๑๖๖๕/๕๒๘.

๒. ทุกขสมุทัย เรียกสั้น ๆ ว่า สมุทัย แปลว่า เหตุเกิดแห่งทุกข์ หรือสาเหตุให้ทุกข์เกิดขึ้น ได้แก่ ความอยากที่ยึดถือเอาตัวตนเป็นที่ตั้ง โดยอาการที่มีเราซึ่งจะเสพรสเลย สิ่งที่อยู่อยากจะได้ (กามตัณหา) อยากจะเป็น (ภวตัณหา) อยากจะไม่เป็นอย่างนั้น อย่างนี้ (วิภวตัณหา) ทำให้ชีวิตถูกบีบคั้นด้วยความเฝ้าร้อน ความกระวนกระวาย ความหวงแหนเกลียดชัง หวั่นกลัว หวาดระแวง ความเมื่อหน่าย หรือความคับข้องติดขัดอยู่ตลอดเวลา ไม่อาจเป็นอิสระ สดชื่น เบิกบานได้อย่างบริสุทธิ์สิ้นเชิง

๓. ทุกขนิโรธ เรียกสั้น ๆ ว่า นิโรธ แปลว่า ความดับทุกข์ ได้แก่ภาวะที่เข้าถึงเมื่อกำจัดอวิชชา ล้ำอกตัณหาสิ้นเชิง ไม่ถูกตัณหาห้อมใจหรือจุดลากไป ไม่ถูกบีบคั้นด้วยความรู้สึกกระวนกระวาย ความเมื่อหน่าย ความคับข้องติดขัดอย่างใด ๆ หลุดพ้นเป็นอิสระ ประสบความสุขที่บริสุทธิ์ สงบปลอดโปร่งโล่งเบา ผ่องใส เบิกบาน เรียกสั้น ๆ ว่า นิพพาน

๔. ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา เรียกว่า มรรค แปลว่า ปฏิปทาที่นำไปสู่ความดับทุกข์ หรือข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ได้แก่ อริยอัฏฐังคิกมรรค หรือทางประเสริฐมีองค์ประกอบ ๘ คือ สัมมาทิฏฐิ ฯลฯ สัมมาสมาธิ ที่เรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา เพราะเป็นทางสายกลาง ซึ่งดำเนินไปพอดีที่ไม่มีนิโรธ โดยไม่ติดข้องหรือเียงไปหาที่สุดโต่งสองอย่าง คือ กามสุขัลลิกานุโยค และอัตตกิลมณานุโยค

อริยสัจ ๔ นี้ เป็นหลักธรรมจำเป็นทั้งสำหรับบรรพชิตและคฤหัสถ์ พระพุทธเจ้าทรงย้ำให้ภิกษุทั้งหลายสอนให้ชาวบ้านรู้เข้าใจอริยสัจ ดังพระพุทธพจน์ว่า

ภิกษุทั้งหลาย ชนเหล่าหนึ่งเหล่าใดที่พวกเขาพึงอนุเคราะห์กิติ์ เหล่าชนที่พอจะรับฟังคำสอนกิติ์ ไม่ว่าจะเป็นมิตร เป็นผู้ร่วมงาน เป็นญาติ เป็นสาโลหิตก็ตาม... พวกเขาพึงชักชวน พึงสอนให้ดำรงอยู่ ให้ประดิษฐานอยู่ในการตรัสรู้ตามเป็นจริง ซึ่งอริยสัจ ๔ ประการ ^{๕๗}

^{๕๗} ส.ม. ๑๙/๑๗๐๖/๕๔๕.

เย हि भाजि भिक्षवे अनुगमयेयात् ये च सोत्तुप्पं मनुष्येषु मित्ता वा อมจฺจา वा ญาติฺวา สาโลหิตฺตา वा...๓ โว ภิกฺขเว อิมสฺส จตฺตุนฺนํ อริยสจฺจจानํ ยถาภูตํ อภิสมาเย สมหาเปตพฺพา นิเวเสตพฺพา ปตฺติจฺจาเปตพฺพา

จะเห็นได้ว่า ผู้ประพดติพรหมจรรย์ ที่เรียกว่า พรหมจารี ในพุทธศาสนานั้น เพื่อให้เห็นในอริยสัจ หรือความจริง ๔ ประการดังกล่าว เพื่อให้เข้าถึงความดับทุกข์ทั้งปวง มิใช่เข้าสู่พรหมเหมือนแนวความคิดของศาสนาพราหมณ์

อนึ่ง คำว่า พรหมจารี ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกส่วนมาก หมายถึง บรรพชิต หรือนักบวช ทั้งนี้เพราะเหตุว่า คฤหัสถ์ยังมีความต้องการมาก มีกิจการมาก มีอิทธิกรณมาก มีการริเริ่มมาก^{๕๔} โอกาสที่สมรวาสผู้ครองเรือนจะประพดติพรหมจรรย์ ให้บริสุทธิ บริบูรณ์ตลอดเวลา เป็นสิ่งทำได้โดยยากอย่างยิ่ง ดังข้อความว่า

สมรวาสคัปปเตนเป็นทางมาแห่งฐลี บรรพชาเป็นทางปลอดโปร่ง การที่บุคคล ผู้ครองเรือนจะประพดติพรหมจรรย์ให้บริบูรณ์ ให้บริสุทธิโดยส่วนเดียวดุจสังข์ขัณฑ์ ไม่ใช่ทำได้ง่าย ถ้ากระไรเราพึงปลงผม โกนหนวด นุ่งห่มผ้าสาวิตรีออกบวช เป็นบรรพชิต^{๕๕}

พรหมจารี กับ พระเสขะ อะเสขะ

จากข้อความที่กล่าวมาแล้วว่า ผู้ประพดติพรหมจรรย์ เรียกว่า พรหมจารี มี สารีตตะครอบคุมถึงบุคคลผู้ประพดติพรหมจรรย์ ตามศาสนธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนา ทั้งหมด เริ่มต้นตั้งแต่กัลยาณปุถุชน พระอริยบุคคล จนถึงพระพุทธเจ้า ก็ได้ชื่อว่าพรหมจารี ต่างกันแต่สักว่า กัลยาณปุถุชนยังไม่อยู่จบพรหมจรรย์ คือยังละกิเลสไม่ได้ ในขณะที่พระ อริยบุคคล เช่น พระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี ละกิเลสได้เด็ดขาดเป็น บางส่วนตามภูมิธรรมของตน พระอรหันต์กับพระพุทธเจ้านั้น ละกิเลสได้โดยสิ้นเชิง เรียกว่า

^{๕๔} ดู สุภาสุตต ม.ม. ๑๓/๗๐๙/๖๕๐.

^{๕๕} ที.ล. ๙/๑๐๒/๘๒; ม.ญ. ๑๒/๓๓๒/๓๔๒ ๖๗.

สมุพาโธ สมรวาโส ราชปโธ อหุโภกาโธ ปพพชฺชา นยิทฺถิ สุภริ อคาริ
อชฺฌดาวาสตา เอกนุตฺตปริปุณฺณิ เอกนุตฺตปริสุทฺธิ์ สฺงฺขลิตฺติ พุทฺทมจฺริยิ จริตฺติ ญนฺนุนานํ
ภาสมฺมสุสิ โอิหาเสตฺวา กาสายานิ วตฺถานิ อจฺจาเทตฺวา อคารสุมา อนคาริยิ ปพพชฺเชยฺยิ

อยู่จบพรหมจรรย์ ส่วนพระเสขะ และอเสขะ หมายถึง พระอริยบุคคล* เท่านั้น กล่าวคือ พระเสขะ หมายถึงพระอริยบุคคล ๓ เบื้องต้น ผู้ยังต้องศึกษาในไตรสิกขา หรือประพฤติปฏิบัติเพื่อละกิเลสที่ตนยังละไม่ได้ ในขณะที่พระอเสขะ หมายถึง พระอริยบุคคลเมื่อปลงได้แก่ พระอรหันต์ ผู้ไม่ต้องศึกษาเพื่อจะละกิเลส เพราะว่า พระอรหันต์นั้น ท่านอยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ปราศจากกิเลสเครื่องเศร้าหมองต่าง ๆ ดังนั้น กิจในส่วนการละกิเลสก็ไม่จำเป็นต้องกระทำอีกต่อไป

ผลของการประพฤติพรหมจรรย์ในพระไตรปิฎก

ในสมัยที่พระพุทธเจ้าทรงประทับอยู่ที่เมืองสาวัตถี พระองค์ทรงแสดงผลของการประพฤติพรหมจรรย์แก่ภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย อะไรคือผลของพรหมจรรย์ ? โสตาปัตติผล สกทาคามีผล อนาคามีผล อรหัตตผล นี้เรียกว่า ผลแห่งพรหมจรรย์”^{*๐}

จากพระพุทธพจน์ดังกล่าว พระพุทธองค์ตรัสมุ่งถึงผลสูงสุด ของการประพฤติพรหมจรรย์ในพระพุทธศาสนา อันได้แก่ มรรคผลและนิพพานนั่นเอง

จุดหมายสูงสุดของพรหมจรรย์ในพระไตรปิฎก

อัตถะ หรือ อรรถ แปลว่า เรื่องราว ความหมาย ความมุ่งหมาย ประโยชน์ ผลที่ประสงค์ หรือจุดหมาย ในที่นี้ขอแปลเอาความว่า ประโยชน์ที่เป็นจุดหมาย หรือจุดหมายชีวิต หมายถึง จุดหมายของพรหมจรรย์ หรือจริยธรรม หรือระบบการดำเนินชีวิต และการปฏิบัติธรรมของพระพุทธศาสนานั้นเอง จุดหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา

* พระอริยบุคคล มี ๔ คือ พระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี พระอรหันต์

^{*๐} ถึ.ม. ๑๙/๑๑๓/๓๒.

กตมานิ ๑ ภิกขเว พุทฺหมจฺริยผลานิ ๑ โสตาปัตติผลํ สกทาคามีผลํ อนาคามีผลํ อรหตฺตผลํ ๑ อิมานิ วุจฺจฺนฺติ ภิกขเว พุทฺหมจฺริยผลานิตี ๑

หรือพรหมจรรย์นี้ ก็คือนิพพานซึ่งมีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ปรมัตถ์ หรือ ปรมัตตะ แปลว่า ประโยชน์อย่างยิ่ง หรือจุดหมายสูงสุด เป็นธรรมดาแห่งการสอนธรรม จะต้องเน้นและเร่งเร้า ให้ปฏิบัติเพื่อบรรลุจุดหมายสูงสุด อย่างไรก็ตาม พระพุทธศาสนามีได้มองข้ามประโยชน์ หรือจุดหมายชั้นรองลดหลั่นกันลงมาที่มนุษย์จะพึงได้พึงถึงตามระดับความพร้อมของตน และก็ได้จำแนกจัดวางเป็นหลักไว้ด้วย ดังจะเห็นได้จากพระพุทธพจน์ว่า “บัณฑิตไม่ประมาท จึงยึดเอาได้ซึ่งอรรถทั้ง ๒ ประการ คือ ทิฏฐธัมมิกัตถะ และ สัมปรายิกัตถะ”^{๕๐}

จากพระพุทธพจน์นี้ จะเห็นได้ว่าในชั้นเดิม ท่านจัดแบ่งอัตถะ หรือจุดหมายนี้ ไว้ ๒ ระดับ คือ

๑. ทิฏฐธัมมิกัตถะ แปลว่า ประโยชน์ปัจจุบัน หรือประโยชน์ในบัดนี้
๒. สัมปรายิกัตถะ แปลว่า ประโยชน์เบื้องหน้า หรือเบื้องสูง

ในกรณีเช่นนี้ ปรมัตตะ หรือประโยชน์สูงสุดก็รวมอยู่ในสัมปรายิกัตถะ คือเป็นส่วน สูดยอดของประโยชน์ชั้นที่ ๒ นั้น แต่ในชั้นหลังท่านคงประสงค์จะเน้นปรมัตตะให้เด่นชัดเป็นพิเศษจึงแยกออกมาเป็นอีกข้อหนึ่งต่างหาก และจัดประโยชน์หรือจุดหมายนี้ออกเป็น ๓ ชั้น ดังจะให้ความหมายโดยสรุปดังนี้

๑. ทิฏฐธัมมิกัตถะ เป็นจุดหมายขั้นต้น หรือจุดหมายเฉพาะหน้า หมายถึง ประโยชน์อย่างที่มีมองเห็นกันอยู่ ที่เข้าใจกันง่าย เกี่ยวกับชีวิตประจำวัน เป็นเรื่องธรรมดาสามัญที่มุ่งหมายกันในโลกนี้ ได้แก่ ลาภ ยศ สุข สรรเสริญ หรือทรัพย์สินเงินทอง ฐานะเกียรติยศ ชื่อเสียง ไฉตริย์ ชีวิตคู่ครองที่เป็นสุขเป็นต้น รวมถึงการแสวงหาสิ่งเหล่านี้โดยทางชอบธรรม การปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านี้โดยทางที่ถูกต้อง การใช้สิ่งเหล่านี้ทำตนและคนที่เกี่ยวข้องกับให้มีความสุข การอยู่ร่วมกันด้วยดี ปฏิบัติหน้าที่ต่อกันอย่างถูกต้องในระหว่างมนุษย์เพื่อความสุขร่วมกัน ในพระไตรปิฎกได้จำแนกทิฏฐธัมมิกัตถะประโยชน์ไว้ ๔ ประการ ดังพระพุทธพจน์ว่า “พราหมณ์ ธรรม ๔ ประการนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์ เพื่อ

^{๕๐} ส.ส. ๑๕/๓๔๑-๕/๑๒๖-๑๓๐; อ.ป.ปญจก. ๒๒/๔๓/๕๓; พ.ย.ิติ. ๒๕/๒๐๑/๒๔๒.

ความสุขในปัจจุบัน ธรรม ๔ ประการเป็นไฉน ? คือ อุฏฐานสัมปทา อารักขสัมปทา กัลยาณมิตตตา สมชีวิตา”^{๕๖}

ขยายความออกไปได้ดังนี้

ก. อุฏฐานสัมปทา ถึงพร้อมด้วยความหมั่น ในการประกอบกิจเครื่องเลี้ยงชีวิต ในการศึกษาเล่าเรียน ในการทำธุระหน้าที่ของตนมิให้ขาดตกบกพร่อง

ข. อารักขสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการรักษาทรัพย์ที่แสวงหามาได้ด้วยความหมั่นไม่ ให้เป็นอันตราย รักษาการงานของตนมิให้เสื่อมเสียไป

ค. กัลยาณมิตตตา การคบคนดีเป็นเพื่อน ไม่คบคนชั่วเป็นเพื่อน

ง. สมชีวิตา การเลี้ยงชีวิตตามสมควรแก่กำลังทรัพย์ที่ตนหามาได้ ไม่ให้ฝืดเคือง นึก ไม่ฟุ่มเฟือยนัก

คุณธรรมทั้งสี่ประการนี้หากปฏิบัติครบทุกข้อจนกลายเป็นนิสัยแล้ว จะมีผลทำให้ผู้ ปฏิบัติสามารถสร้างฐานะได้อย่างมั่นคง และดำรงตนอยู่ในโลกนี้ได้อย่างมีความสุข โดยบาลี ใช้น่า ธรรม ๔ ประการ เป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขในปัจจุบัน

๒. สัมปรายิกัตถะ ประโยชน์เบื้องต้น หรือประโยชน์ที่ลึกล้ำยิ่งกว่าที่จะมองเห็น กันเฉพาะหน้าหรือผิวเผินในภายนอก เกี่ยวด้วยชีวิตด้านในหรือประโยชน์ด้านคุณค่าของชีวิต เป็นจุดหมายขั้นสูงขึ้นไป เป็นหลักประกันชีวิตเมื่อละโลกนี้ไป หรือเป็นเครื่องประกันการได้ คุณค่า ที่สูงล้ำเลิศยิ่งกว่าสิ่งที่จะพึงได้กันตามปกติในโลกนี้ ได้แก่ความเจริญงอกงามแห่ง ชีวิตใจ ที่ก้าวหน้าเติบโตใหญ่ขึ้นด้วยคุณธรรม ความใส่ใจในทางศีลธรรม ในเรื่องบุญเรื่องกุศล ในการสร้างสรรคสิ่งที่ดีงาม กิจกรรมที่อาศัยศรัทธาและความเสียสละ การมีความมั่นใจใน คุณธรรม มีความสงบสุขทางจิตใจ การรู้จักปิติที่ประณีตด้านใน ตลอดจนคุณวิเศษที่เป็น ผลสำเร็จทางจิต คืออานลมาบัติ เป็นขั้นที่ผ่อนคลายความยึดติดผูกพันในวัตถุ ทำให้ไม่

^{๕๖} อ.อุ.อุ. ๒๓/๑๔๕/๒๙๔.

จตุตาโรณ พุราหุมน ธมฺมา กุลปุตฺตสุล ทิฏฺฐธมฺมหนิตาย ส่วตฺตนติ ทิฏฺฐธมฺมสุชาย ฯ กตเม จตฺตาโร อุฏฺฐานสมฺปทา อารกฺขสมฺปทา กัลยาณมิตฺตตา สมชีวิตา ฯ

ยอมตีค่าผลประโยชน์ด้านอามิสสูงเกินไปจนจะต้องมุ่งไขว่หาเป็นเหตุต้องกระทำกรรมชั่วร้ายต่าง ๆ หันมาให้ความสำคัญในคุณค่าคุณธรรมความดีงาม รู้จักทำการด้วยความไม่ธรรม รักความดีงาม รักคุณภาพของชีวิตและความเจริญงอกงามของจิตใจ ในพระไตรปิฎกจำแนกสัมปรายภิกตตประโยชน์ไว้ ๔ ประการเช่นเดียวกัน ดังพระพุทธพจน์ว่า “พราหมณ์ ธรรม ๔ ประการนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขในภพหน้าแก่กุลบุตร ธรรม ๔ ประการเป็นไหน? คือ สัทธาสัมปทา สीलสัมปทา จาคสัมปทา ปัญญาสัมปทา”^{๕๓}

ขยายความออกไปได้ดังนี้

ก. สัทธาสัมปทา ถึงพร้อมด้วยศรัทธา คือเชื่อสิ่งสมควรเชื่อ เช่น เชื่อว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เป็นต้น

ข. สीलสัมปทา ถึงพร้อมด้วยศีล คือการรักษากายวาจาให้เรียบร้อย

ค. จาคสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการบริจาคทาน เป็นการเฉลี่ยความสุขให้แก่ผู้อื่น

ง. ปัญญาสัมปทา ถึงพร้อมด้วยปัญญา รู้จักบาป บุญ คุณ โทษ ประโยชน์ มิใช่ประโยชน์ เป็นต้น

ธรรมะ ๔ ข้อนี้ มีผลทำให้ผู้ปฏิบัติได้รับความสุขในชาติหน้า ในบาลีใช้ว่า ธรรม ๔ ประการ เป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขในภพหน้า

๓. ปรมัตถะ ประโยชน์อย่างยอดเยี่ยม หรือประโยชน์ที่เป็นสาระแท้จริงของชีวิต เป็นจุดหมายสูงสุด หรือที่หมายขั้นสุดท้าย ได้แก่การรู้แจ้งสภาวะของสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง รู้เท่าทันคติธรรมดาของสังขารธรรม ไม่ตกเป็นทาสของโลกและชีวิต มีจิตใจเป็นอิสระ ผ่องใส ไม่ถูกบีบบังคับขังจำกัดด้วยความยึดติดถือมั่นหวั่นหวาดของตนเอง ปราศจากกิเลสเผาลนที่ทำให้เศร้าหมองขุ่นมัว อยู่อย่างไรทุกข์ ประจักษ์แจ้งความสุขประณีตภายในที่

^{๕๓} อ.ญ.สก. ๒๓/๑๔๕/๒๙๗.

จตุตทาโรเม พุราหมณ ธมฺมา กุลปุตฺตสุล สมฺปรายหิตาย ลํวตฺตุนฺติ
สมฺปรายสุขาย ฯ กตเม จตฺตาริ สทฺธาสมฺปทา สीलสมฺปทา จาคสมฺปทา
ปญฺญาสมฺปทา ฯ

ละอาตบวิสุทธิสิ้นเชิงอันประกอบพร้อมด้วยความสงบเยือกเย็นสว่างไสวเบิกบานโดยสมบูรณ์
เรียกว่า วิมุตติ และนิพพาน

กล่าวโดยสรุป พระพุทธทรงแสดงจุดหมายสูงสุดของการประพฤติพรหมจรรย์ โดย
หลักคือการบรรลุมรรคผล นิพพาน อันเป็นจุดหมายที่ผู้ปฏิบัติอย่างดีพึงได้พึงถึง ในขณะที่
เดียวกันพระองค์ก็ไม่มองข้ามความแตกต่างระหว่างบุคคล เพราะฉะนั้น พระองค์จึงตรัส
ประโยชนที่ลดหลั่นกันลงมา เพื่อเปิดโอกาสให้กับคนที่มีภูมิปัญญาน้อย ได้มีโอกาสพัฒนา
สั่งสมภูมิปัญญาของตนให้แก่กล้าในอนาคตที่จะมาถึงในวันข้างหน้า

ศูนย์วิทยพัชยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย